

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

О. В. Медведь

СТИЛІСТИКА ТА РЕДАГУВАННЯ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Навчально-методичний посібник

Харків «ХАІ» 2019

УДК 811.161.2'38(076.5)
М42

Рецензенти: канд. філол. наук, доц. А. О. Ніколаєва,
канд. філол. наук, доц. Н. В. Нікуліна

Медведь, О. В.

М42 Стилістика та редагування науково-технічної документації
[Текст]: навч.-метод. посіб. / О. В. Медведь. – Харків : Нац.
аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2019. –
60 с.

ISBN 978-966-662-662-5

Висвітлено сутність наукового стилю, його лексичні й граматичні особливості, подано загальні засади редагування текстів. Практична частина посібника містить запитання для самостійного опрацювання, теми рефератів, тестові та практичні завдання.

Для студентів спеціальностей 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 035.10 «Філологія. Прикладна лінгвістика».

Бібліогр.: 12 назв

УДК 811.161.2'38(076.5)

ISBN 978-966-662-662-5

© Медведь О. В., 2019
© Національний аерокосмічний
університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2019

Зміст

Модуль 1. Науковий стиль сучасної української літературної мови.....	5
Тема 1. Науковий стиль у системі функціональних стилів сучасної української літературної мови.....	5
1.1. Поняття про сучасну українську літературну мову, систему її норм і функціональних стилів.....	5
1.2. Становлення й розвиток наукового стилю сучасної української літературної мови.....	7
1.3. Змістові та структурні особливості наукового стилю сучасної української літературної мови.....	9
Тема 2. Лексичні особливості наукового стилю сучасної української літературної мови.....	13
2.1. Поняття про лексику для спеціальних цілей (загальний огляд).....	13
2.2. Терміни як основні лексичні одиниці наукових текстів.....	14
2.3. Номени як складники лексики наукових і технічних текстів.....	15
2.4. Професіоналізми як лексичні одиниці усного професійного спілкування.....	16
Тема 3. Морфологічні ознаки наукового стилю.....	18
3.1. Загальне поняття про морфологію та частини мови.....	18
3.2. Іменники в науково-технічних текстах.....	18
3.3. Прикметники, займенники та числівники в текстах наукових і технічних документів.....	19
3.4. Дієслова в наукових і технічних текстах.....	20
Тема 4. Особливості українського наукового синтаксису.....	22
4.1. Основні поняття синтаксису української мови. Речення як основна синтаксична одиниця.....	22
4.2. Дієслівність як основна ознака українського речення.....	24
4.3. Активність конструкцій як особливість українських речень у науково-технічних текстах.....	25
4.4. Безособовість речень у науково-технічних текстах.....	25
Тестові та практичні завдання до першого модуля.....	27
Модуль 2. Редагування науково-технічних документів.....	36
Тема 5. Загальні засади редагування науково-технічних документів.....	36
5.1. Поняття літературного та наукового редагування.....	36
5.2. Об'єкт, предмет і завдання редагування наукових текстів.....	37
Тема 6. Структура об'єкта редагування. Типи структур редагування.....	38
6.1. Структура об'єкта редагування. Робота редактора з темою наукового або технічного тексту.....	38

6.2. Робота редактора з композицією текстів науково-технічної сфери.....	39
6.3. Фактична структура об'єкта редагування.....	39
6.4. Логічна структура об'єкта редагування.	
Мовна структура об'єкта редагування.....	40
Тема 7. Норми редагування.....	41
7.1. Поняття норми редагування.....	41
7.2. Типи норм редагування.....	42
Тема 8. Типи помилок у документних текстах.....	44
8.1. Поняття помилки. Типи помилок.....	44
8.2. Особливості помилок у науково-технічних документах.....	45
Тема 9. Види й техніка правки текстів науково-технічних документів.....	47
9.1. Поняття правки.....	47
9.2. Коректура. Коректурні знаки.....	48
Тестові та практичні завдання до другого модуля.....	51
Бібліографічний список.....	55

МОДУЛЬ 1. НАУКОВИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ТЕМА 1. НАУКОВИЙ СТИЛЬ У СИСТЕМІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

1.1. Поняття про сучасну українську літературну мову, систему її норм і функціональних стилів. Найхарактернішими рисами, властивими людині, є суспільна свідомість, суспільна трудова діяльність і мова. Особливо тісно, на думку дослідників, пов'язані свідомість – як суспільна, так і індивідуальна – і мова. Початок формування мови як засобу спілкування збігається зі становленням людського суспільства, коли в людей виникає постійна потреба щось повідомити одне одному. У процесі суспільної діяльності люди передають інформацію від покоління до покоління, обмінюються досвідом у всіх сферах життя. Ця комунікація відбувається за допомогою мови.

Сучасна українська літературна мова є вищою формою (порівняно з нижчими формами – територіальними та соціальними діалектами) вияву української національної мови.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, увібравши в себе окремі риси північних і південно-західних діалектів. У становленні її літературних норм важливу роль відіграла передусім художня література.

Зачинателем нової української літературної мови вважають Івана Петровича Котляревського, який увів до національної літератури колоритну, багату, співучу народну розмовну мову. Основоположником сучасної української літературної мови став Тарас Григорович Шевченко, який неперевершено розкрив точність і красу українського слова. Як вважають історики мови, заслуга поета полягає в тому, що йому вдалося відібрати з багатющої народної скарбниці доречні лексико-фразеологічні засоби, закласти засади орфоепічного й граматичного нормування, відкрити перспективи використання української мови як багатофункціональної, вивівши таким чином українську мову на рівень високорозвинених європейських мов.

Подальший розвиток української літературної мови нерозривно пов'язаний із творчістю Панаса Мирного, Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського й інших митців художнього слова. Однак художня мова не тільки вбирала в себе духовно-естетичні цінності, але й розширювала суспільну мовну практику українського народу.

Літературна мова – відшліфована форма загальнонаціональної мови, що характеризується унормованістю, стандартністю, поліфункціональністю, розвинутою системою стилів.

Основною ознакою літературної мови є її унормованість – наявність певних норм у вимові, наголосі, лексиці, граматиці тощо.

Норма (літературна норма) – це прийняте в суспільній практиці людей правило вимови, наголошування, уживання слова, граматичної форми, побудови словосполучення, речення тощо.

Літературні норми вимови звуків і звукосполучень (орфоепічні), запису звуків на письмі (графічні), написання слів та їхніх частин (орфографічні), слововживання (лексичні), уживання граматичних форм слів, побудови словосполучень (граматичні), постановки розділових знаків (пунктуаційні), добору мовних засобів відповідно до умов спілкування (стилістичні) становлять собою цілісну, стабільну, історично й соціально зумовлену систему. Стабільність системи літературних норм не суперечить можливості літературної норми змінюватися з часом, що може бути спричинене як внутрішньомовними, так і зовнішніми щодо мови чинниками.

Норми літературної мови регулюють не тільки використання ustalених правил, але й появу нових у процесі мовленнєвої діяльності людей.

Багатогранність суспільного функціонування української літературної мови відтворює загальнонаціональне в ній, що й відрізняє літературну мову від територіально обмежених діалектів як форм побутового спілкування й соціальних діалектів (соціальних жаргонів), обмежених невеликими групами людей.

Функціональне призначення сучасної української літературної мови в тому, що вона обслуговує всі сфери діяльності українського суспільства. Вона є мовою державного функціонування, спілкування людей у законодавчо-правовій і адміністративно-господарській сферах, мовою науки й освіти, преси, радіо й телебачення, художньої літератури, засобом вираження самосвідомості й національної культури українців.

Функціональна розгалуженість мови на сучасному етапі її існування зумовлює наявність системи функціональних стилів сучасної української літературної мови.

Стиль (функціональний стиль) мови – це система мовних елементів, способу відбору й уживання їх, об'єднаних певним функціональним призначенням. Іншими словами, це сукупність мовних засобів, використовуваних у певній ситуації.

У сучасній українській літературній мові з огляду на функціональне призначення виділяють як основні п'ять основних функціональних стилів:

- офіційно-діловий – обслуговує юридично-правову, адміністративну, дипломатичну, виробничо-економічну сфери;
- науковий – використовують у науці, техніці, виробництві;
- публіцистичний – становить мову ЗМІ;

- художній – виділяють з огляду на естетичну функцію, тобто на призначення задовольняти емоційно-естетичні потреби читача;
- розмовно-побутовий, що виявляє себе як усне побутове спілкування з наддіалектними й діалектними елементами.

Отже, науковий стиль сучасної української літературної мови є одним із її функціональних стилів, елементом функціональної системи ситуативно зумовлених мовних розгалужень.

1.2. Становлення й розвиток наукового стилю сучасної української літературної мови. Не викликає сумніву, що становлення й розвиток наукового стилю як суто мовного явища безпосередньо пов'язаний із розвитком науки – сфери суспільної діяльності, що має на меті накопичувати й передавати достовірні знання про явища дійсності.

За спостереженнями мовознавців, перші риси виділення різних стилів української мови можна виявити з X ст. у зв'язку з поширенням старослов'янської мови як мови церкви й літератури. На думку дослідників історії вітчизняної термінології, окремі елементи мови науки почали формуватися саме в цей час під впливом і за зразками грецької та латинської мов; частково ж – із питомо українських мовних засобів шляхом спеціалізації їхнього вживання й термінологізації значень.

Більшість науковців обстоюють думку, що зародження наукового стилю в Україні припадає на кінець XVI – першу половину XVII ст. Цей час позначився літературною й науковою діяльністю багатьох відомих діячів, зокрема Іоанна Екзарха, М. Смотрицького, К. Саковича, П. Могили, І. Дамаскіна, які своїми творами чимало прислужилися становленню власне української мови в її літературній формі. Так, відомий історик мови І. Огієнко розглядає названий період як час зародження «нової української літературної мови, вже заснованої на мові живій народній».

На кінець XVI – першу половину XVII ст. припадає поява текстів різних стилів: релігійного, полемічного, ораторсько-проповідницького, ділового, художнього, а також і наукового. Учені зазначають, що наукові твори XVI ст. охоплювали такі галузі знань, як арифметика, геометрія, музика, астрономія. Ці доробки подані в «Лінійній арифметиці» Б. Гербеста, «Арифметичному рукописі» С. Полоцького; поширюються праці з астрономії «Луцидарій», «Космографія», «Катехізис» Л. Зизанія, а також філософсько-світоглядні твори «Зерцало Богословія» К. Транквіліона-Ставровецького, «Душевник», «Требник» П. Могили. Огляд змісту цих творів указує, що чіткого галузевого розмежування вони не мають. Тексти містять різноманітні терміни з філософії, біології, логіки, мовознавства, математики, релігії, психології, медицини, географії тощо.

Однак науковий стиль як цілісна мовна підсистема, що здатна повноцінно обслуговувати науку й освіту як окремі сфери людської діяльності, почав формуватися, на думку мовознавців, тільки з середини XIX ст.

Розвиткові мови науки в Україні прислужилися П. Куліш, М. Костомаров, М. Драгоманов, І. Франко, І. Верхратський, І. Огієнко, М. Грушевський, К. Михальчук, А. Кримський, Б. Грінченко, М. Сумцов, В. Гнатюк, В. Сімович, О. Курило та ін. Ці вчені обстоювали самобутність української наукової мови, її право закономірно й неминуче поповнюватися й удосконалюватися в контексті літературної мови.

Журнал «Основа» та заснована в 1868 р. «Просвіта» були першими й на той час єдиними осередками, що гуртували навколо себе науковців, техніків, господарників. У 1878 р. М. Драгоманов, М. Павлик і С. Подолинський започаткували видання «Громада», основним завданням якого було вироблення українського наукового стилю і його термінології.

У 1873 р. у Львові почало працювати Літературне товариство імені Тараса Шевченка, зорієнтоване на розвиток української науки, освіти, культури. У 1892 р. з ініціативи І. Франка воно реорганізувалося в Наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ) і мало історико-філософську, філологічну та математико-природничу секції. Тоді ж було засновано видання «Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка», у якому публікувалися матеріали з історії, фольклористики, етнографії, мовознавства, літературознавства. Головною метою діяльності НТШ було створення науки українською мовою, а відтак формування національної наукової термінології. Завдяки роботі товариства вже наприкінці ХІХ ст. існували загальнонаукова, гуманітарна й фахова термінології, що відображали рівень науки на той час.

У 1939 р. діяльність товариства імені Тараса Шевченка в Україні припинилася, але продовжилася за кордоном (Париж, Сідней, Нью-Йорк, Торонто), де воно пропрацювало 50 років. У 1988 р. НТШ повернулося до Львова.

З 1907 р. почало діяти «Українське наукове товариство» в Києві. Провідною тенденцією його роботи, як і діяльності НТШ, було формування національної термінології на народній мовній основі – добір до європейських терміноодиниць питомих українських лексем чи просто їхній переклад.

20–30-і рр. ХХ ст. в історії вітчизняного термінознавства прийнято називати «золотим десятиліттям» українського термінотворення, що значною мірою сприяло й розвиткові наукового стилю української літературної мови.

У 1918 р. при Київському науковому товаристві було створено Термінологічну комісію, покликану виробити термінологію природничих наук. Важливою подією в нормалізації вітчизняної термінології, а отже, й українського наукового стилю було створення в 1919 р. орфографічно-термінологічної (правописно-термінологічної) комісії при Українській академії наук. Комісія мала природничу, технічну, правничу, орфографічну секції.

У 1921 р. при Академії наук було створено Інститут української наукової мови, основним завдання якого було вироблення спеціальної термінології з різних галузей знання і впровадження української мови в усі сфери суспільного життя.

Однак тоталітарний режим, що існував у СРСР, уже наприкінці 20-х рр. ХХ ст. жорстоко обірвав цю роботу. Термінологічні комісії інституту намагалися інтенсивно працювати, але запиту на українську термінологію не було, бо українська мова витіснялася російською з управління, науки, виробництва, освіти.

Наприкінці ХХ ст. з утвердженням незалежності України, із прийняттям Закону про мови, яким за українською мовою визнано її статус державної, почався процес відновлення мови української науки й науково-технічної термінології.

На сучасному етапі виділяють кілька проблем упорядкування української термінології: повернення до наукового обігу термінів, вилучених у різні періоди розвитку термінології; продовження традицій терміновживання попередніх десятиліть; коригування окремих термінів відповідно до норм української літературної мови; орієнтація на міжнародну термінологію, активне запозичання термінів, переважно з англійської мови.

1.3. Змістові та структурні особливості наукового стилю сучасної української літературної мови. Науковий стиль належить до книжних стилів літературної мови, яким властиві попередня підготовленість висловлювання й переважно так звана книжна (писемна) сфера функціонування. Проте науковий стиль повноцінно використовують і в усній, і в писемній формах.

Сфери використання наукового стилю – наука, технічна діяльність, виробництво, освіта.

Основні стильові ознаки наукового стилю і специфічну мовленнєву системність визначають насамперед позамовні чинники:

а) зміст наукових текстів – теоретичні відомості та практичні знання про Всесвіт, природу (природничі науки), технічні об'єкти й технології їхнього створення та використання (технічні науки) і людину (система гуманітарного знання);

в) мета використання наукової інформації – повідомлення нового знання про дійсність і доведення його істинності;

а) настанова використання – зародження та формулювання наукової ідеї, визначення понять і категорій (термінів), висунення гіпотез, формулювання концепцій, доведення теорій, розроблення класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань;

г) комунікативне завдання наукового стилю – передавання адресату знань у переконливій і доступній формі.

За сферами наукового знання тексти наукового стилю поділяються на такі:

- науково-природничі (тексти з біології, хімії, фізики, географії, що подають описи явищ живої й неживої природи);

- науково-технічні (містять описи технічних об'єктів, аналіз технологій та ін.);

- науково-гуманітарні (тексти з філології, культурології, філософії, історії, що осмислюють феномени культури, людської особистості).

Функціональна класифікація дає змогу виділити такі підстилі й жанри наукового стилю:

- власне науковий (жанри: монографія, дисертація, наукова доповідь, тези наукової доповіді);

- науково-навчальний (жанри: підручник, навчальний посібник, навчальна програма, збірник вправ, конспект, лекція);

- науково-інформаційний (жанри: реферат, анотація, рецензія, відгук, огляд);

- науково-довідковий (жанри: словник, довідник, енциклопедія, каталог);

- науково-технічний (жанри: інструкція, патент, авторське свідоцтво, промислова реклама);

- науково-діловий (жанри: науковий звіт, довідка про впровадження результатів дослідження, угода про наукову співпрацю);

- науково-публіцистичний (жанри: науково-публіцистична стаття, хроніка, науковий огляд, наукове інтерв'ю, репортаж, науково-популярна лекція).

Спільним для більшості текстів різних підстилів наукового стилю є використання значної кількості науково-технічних термінів чи принаймні слів із абстрактним значенням; залучення наукових символів, схем, таблиць, графіків, діаграм, технічних рисунків; оперування цитатами й посиланнями тощо.

Зберігаючи основні ознаки стилю, кожний підстиль і жанр характеризується своїми особливостями використання мовних засобів. Так, власне науковий підстиль насичений інтернаціональними й питомо українськими загальнонауковими та галузевими термінами; науково-навчальний – характеризується доступністю викладу інформації, спрощеністю системи доведень, програмністю викладу матеріалу, спрямованою на активізацію мислення студента або учня, послідовним уведенням наукових понять, репрезентованих термінами; науково-популярний – використовує елементи художнього мовлення (так звані метафори) для спрощення розуміння абстрактного змісту повідомлюваного й зацікавлення читача або слухача.

Основними стильовими ознаками наукового стилю є:

1. Абстрагованість і узагальненість, які створюються шляхом широкого використання мовних одиниць абстрактного й узагальненого значення, зокрема абстрактної лексики, слів, що виражають узагальнені поняття, та ін.

2. Підкреслена логічність виявляється в послідовності, несуперечливості висловлювання, у його доказовості й аргументованості, побудові мовлення відповідно до законів логіки із збереженням відношень і зв'язків реальної дійсності.

Умовою логічності мовлення є логічність мислення, яка передбачає вміння міркувати послідовно, спиратися на попередні етапи мислення, розвивати наступні, шукати джерела й причини явищ, висувати положення (тези), уміння пояснювати, обґрунтовувати й аргументувати факти, умотивовувати висновки.

3. Однозначність і точність формуються на основі зв'язку мовлення з дійсністю і мисленням.

Точність мови – це відповідність змісту мовлення предметно-речовій дійсності, реальним особам і системі понять про них. Точність залежить від вибору слова чи вислову, а також від уміння мовця зіставляти слово, предмет і поняття, розмежовувати значення багатозначного слова – багатозначні слова використовують у текстах наукового стилю лише в одному чітко визначеному контекстом значенні, добирати синоніми, омоніми, пароніми.

Точність і однозначність наукового мовлення досягають, по-перше, використанням зносок, посилань, цитат, прізвищ авторів, власних назв, цифрових даних, які аргументують наукові положення й підсилюють об'єктивність і достовірність висловленого; по-друге, уживанням великої кількості термінів і слів у прямому значенні.

4. Ясність наукового стилю визначають як його зрозумілість. Практично її забезпечують точністю й логічністю викладу.

У писемній формі реалізації наукового стилю ясності досягають послідовністю викладу матеріалу, що відображає логічне розгортання думки; точністю називання явищ дійсності; членуванням тексту на абзаци відповідно до тем і підтем висвітлюваної наукової проблеми.

В усній формі функціонування наукового стилю, що передбачають окремі його жанри, ясності усного мовлення сприяють чітка дикція, логічне й фонетичне наголошування, правильне інтонування, розмірений і уповільнений ритм, спокійний і ввічливий тон.

5. Об'єктивність викладу в науковому стилі полягає у зваженості оцінювання ступеня дослідження проблеми, шляхів її розв'язання, ефективності певної теорії, рівня завершеності її вивчення, обґрунтованості результатів тощо.

6. Діалогічність. Науковий текст кваліфікують як монологічний, але він, як і будь-який інший текст, спрямований на адресата. Учений пише для

наукової спільноти (викладач – для студентів), щоб передати власні спостереження і висновки, спростувати чи підтвердити попередні дослідження, висловити своє бачення розв'язання якоїсь проблеми та ін.

Діалогічність виражається у власне формулюванні проблемних запитань; використанні чужого мовлення у вигляді цитат, що передбачає критичне оцінювання наведеної думки; підкресленого протиставлення різних поглядів на проблему; спростування позицій опонентів тощо.

7. Інформативна насиченість – це ступінь смислової й змістової новизни наукового тексту, що виявляється в авторській концепції, системі авторських оцінок. Цього досягають шляхом доказовості, логізованої оцінності, переконливості, аналізу, синтезу, аргументації, пояснення причиново-наслідкових відношень, висновків тощо.

8. Стислість наукового тексту полягає в умінні автора уникати непотрібних повторів, багатослів'я, мовної надмірності. У науковому стилі добір і поєднання мовних засобів значною мірою залежить від підстилю, змісту наукової праці, мети наукового повідомлення й ситуації.

Отже, науковий стиль – це стиль наукових праць, мета яких полягає в нагромаджуванні знань і досвіду, установленні закономірностей розвитку явищ і процесів у науці й техніці як спеціалізованих галузях людської діяльності.

Література

1. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручн. / М. С. Зарицький. – Київ : ІВЦ "Видавництво "Політехніка" : ТОВ "Фірма "Періодика", 2004. – 128 с.

2. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / О. Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2000. – 246 с.

3. Сучасна українська літературна мова : М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. – Київ : Вища шк., 2003. – 430 с.

4. Українська мова : енциклопедія / НАНУ; Ін-т мовознавства ім. Потебні ; Ін-т української мови ; ред. В. М. Русанівський та ін. – 3-тє вид., зі змінами і доп. – Київ : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність поняття «сучасна українська літературна мова»? Як формувалася українська літературна мова?

2. Що таке мовна норма? Назвіть основні види мовних норм.

3. Схарактеризуйте етапи розвитку української наукової мови.

4. Які сфери обслуговує науковий стиль сучасної української літературної мови? Назвіть його підстили та жанри, притаманні кожному з них.

5. Схарактеризуйте стильові риси українського наукового стилю як мовного явища.

Запитання для самостійного опрацювання

1. Проаналізувати основні типи норм сучасної української літературної мови.

2. Проаналізувати змістові та мовні особливості офіційно-ділового та публіцистичного стилів сучасної української літературної мови.

3. Опрацювати історію розвитку української наукової термінології (загальний огляд).

4. Проаналізувати сучасні концепції визначення стилістики та стилістичної системи сучасної української літературної мови.

5. Порівняти погляди науковців на стильові риси українського наукового стилю.

Теми рефератів

1. Мовна норма: теоретичний і практичний аспекти.

2. Становлення української науково-технічної термінології.

3. Жанрова система українського наукового стилю.

4. Науково-технічна документація як жанровий різновид наукового стилю сучасної української літературної мови.

ТЕМА 2. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

2.1. Поняття про лексику для спеціальних цілей (загальний огляд). Загально визнано, що переважну частину лексичних засобів наукових і технічних текстів становить так звана лексика для спеціальних цілей – загальнонаукові та фахові терміни, номени, професіоналізми.

Така спеціальна лексика в контексті словникового складу мови в цілому протистоїть загальноживаній.

Надзвичайно важливою особливістю всієї спеціальної лексики є специфічність зв'язку її одиниць із поняттями й об'єктами, які вона називає. На думку дослідників, у слів спеціальної лексики переважають або понятійні (терміни, наукова номенклатура), або предметні (власні назви, комерційна номенклатура) зв'язки.

Залежно від цього кожен тип спеціальної лексики розвиває свої особливості, однак уся спеціальна лексика характеризується порушенням рівномірності зв'язку з поняттям та об'єктом, оскільки вона орієнтована на штучно виділені об'єкти й поняття, що конструюються та відсутні в

природних умовах, тобто вона є результатом штучного втручання людини в природній шлях розвитку мови. Через це вона вся є вторинною, штучно створеною із початкових, придуманих або запозичених елементів.

2.2. Терміни як основні лексичні одиниці наукових текстів. Незалежно від різниці у поглядах окремих мовознавців і цілих лінгвістичних шкіл, усі визначення поняття «спеціальна лексика» («лексика для спеціальних цілей») так чи інакше неодмінно вказують на термін як основний, центральний елемент наукових текстів (фахового мовлення) певної галузі знання.

Термін – це слово або усталене словосполучення, що є прийнятим у професійній діяльності та вживаним за особливих умов. Він становить графічне позначення поняття, що входить у систему понять певної галузі професійних знань, а також є основним понятійним елементом мови для спеціальних цілей. За В. Головіним, термін – це окреме слово або словосполучення, утворене від іменника, яке задовольняє специфічні потреби спілкування у сфері певної професії. Т. Кияк визначає це поняття як слово або словосполучення метамови науки та додатків наукових дисциплін, а також слова, що позначають специфічні реалії конкретної практичної діяльності людини.

Термін не називає поняття, як це робить звичайне слово, а навпаки, поняття приписується терміну, додається до нього. Зміст поняття, визначеного терміном, буде зрозумілим лише завдяки його дефініції – лаконічному, логічному визначенню, яке зазначає суттєві ознаки предмета (його зміст і межі).

Усі терміни мають такі ознаки:

- системність, яка проявляється не тільки у зв'язку з іншими термінами конкретної предметної сфери, але й у мовленнєвому оформленні, а саме у використанні регулярних продуктивних словотворчих афіксів, здатності породжувати масиви спільнокореневих слів і ставати основою для утворення родового поняття;

- співвіднесеність з поняттям через його дефініцію (визначення);

- принципова неприпустимість багатозначності терміна в межах однієї предметної галузі, однієї наукової дисципліни або сфери професійної діяльності, а також слів, синонімічних або омонімічних поданому терміну;

- стилістична нейтральність; відсутність експресії, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків;

- прагнення до стислості;

- відносна незалежність від контексту;

- обмеженість уживання.

Терміни становлять значну частину словникового запасу будь-якої мови світу, а також є її елементами, що розвиваються найбільш інтенсивно.

Існує кілька шляхів утворення термінів:

- застосування загальноновживаного слова рідної мови як терміна;
- запозичення слів із різних мов;
- використання слів і словотворчих моделей грецької та латинської мов;
- запозичення одиниць з інших наукових галузей з імовірним набуттям терміном іншого значення;
- офіційне затвердження як терміна наявного професіоналізму або сленгізму.

Поряд із поняттям терміна у вітчизняному термінознавстві використовують і поняття «термінологія». Термінологія – це сукупність термінів, що обслуговують певну сферу знань, пов'язаних із системою понять: мистецтво, техніку, виробництво тощо. Це особливий шар лексики, який піддається свідомому регулюванню та впорядкуванню.

Коли йдеться про термінологію, як правило, подають три визначення цього поняття: наука про терміни (або ж термінознавство); спеціальна лексика у складі всіх слів певної мови (наприклад, термінологія української мови); спеціальна лексика, що обслуговує окрему галузь науки або техніки (комп'ютерна термінологія).

Згідно з теорією термінознавства й із загальнолексикологічною теорією, у межах спеціальної лексики терміни співіснують з професіоналізмами та водночас протиставлені їм.

2.3. Номени як складники лексики наукових і технічних текстів.

Номенклатура – сукупність номенів (назв), що використовуються в будь-якій галузі науки, виробництва для позначення об'єктів цієї галузі, на відміну від термінології, що об'єднує назви абстрактних понять і категорій.

В узагальненому вигляді номени мають, на думку дослідників, такі ознаки:

- номени є власними назвами або є проміжними між термінами і власними іменами;
- номени – це нижча ланка спеціальної лексики, порівняно з термінами, (розуміння номенів неможливе без співвіднесеності з іншими термінологічними одиницями);
- номени мають посилену предметність завдяки тому, що вони є результатом штучної номінації, призначеної для найменування спеціальної діяльності людини;
- номени входять до такої системи, яка належить до числа простих і є переліком однорідних понять, що перебувають на одному рівні абстракції і віддзеркалюють класи однорідних предметів;
- основними для номенів є речовинність і предметність залежно від характеру об'єктів, які вони позначають.

Отже, від термінів номени відрізняє більша конкретизованість значень.

2.4. Професіоналізми як лексичні одиниці усного професійного спілкування. Професіоналізми – це слова та словосполучення, властиві мовленню певної професійної групи людей. Наприклад: *домна, мартен* (у металургів), *наркоз, процедури, хронічний* (у медиків), *камбуз, кубрик, юнга* (у моряків).

Вони значною мірою функціонують в усному неофіційному мовленні в таких її видах, як виробничо-професійна бесіда, повчання, переговори з диспетчером тощо.

Однак, як указують науковці, можна зустріти професійні слова і в усному виступі, доповіді на нараді, а також у деяких жанрах писемного мовлення: в текстах навчальної літератури, анотації до виробу, супроводжувальній записці, діловому листі.

Подібність між термінами й професіоналізмами в тому, що й перші, і другі входять до складу галузевої, або спеціальної, лексики. Однакова належність до галузевої лексики, використання на позначення предметів і понять спеціальної галузі виробництва роблять важким відокремлення терміна від професіоналізму.

Деякі науковці вважають, що повне відокремлення цих двох понять неможливе, однак існує все більша тенденція до поділу спеціальної лексики на терміни та професіоналізми через виділення розбіжностей між ними.

Професіоналізми визначають за тими ж ознаками, що й терміни, тому фактично йдеться про ступінь невідповідності слів-професіоналізмів, що вживаються в усному неформальному мовленні, тому набору ознак, що є характерними для термінів, а саме:

- у професійній неформальній лексиці часті випадки семантичної неоднозначності, наявності синонімів і омонімів;

- більшість термінів називає поняття, тобто є іменниками, натомість, професіоналізми використовують як на позначення предмета чи явища, так і на позначення дії, характеристики предмета тощо, а отже, можуть бути іменниками, прикметниками, дієсловами та іншими частинами мови;

- серед професіоналізмів продуктивним способом словотворення є семантичне, що не сприяє системній організації такої лексики; незважаючи на вузький вжиток, професіоналізми відомі багатьом людям поза межами спеціалізації галузі;

- більшість професіоналізмів – слова рідної мови, але їх зв'язок із загальноновживаним значенням звичайно не порушується, і вони, як правило, мають експресивно-оцінне забарвлення.

Як засіб комунікації професіоналізми виконують такі функції: ідентифікаційну – постає показником належності людини до професіоналів; езотеричну – засіб відчуження від неспеціалістів; експресивну – створює виразну назву поняття, яке вже має назву в термінології; емоційно-оцінну – показує ставлення мовця до об'єкту, про

який йде мова; функцію категоризації та систематизації – для фактів і понять; номінативна – на позначення нового поняття.

Функцію оцінювання для професіоналізмів як розряду спеціальної лексики сучасні науковці вважають домінантною.

Література

1. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручн. / М. С. Зарицький. – Київ : ІВЦ "Видавництво "Політехніка" : ТОВ "Фірма "Періодика", 2004. – 128 с.

2. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – Київ : Вид. Дім «KM Academia», 2000. – 218 с.

3. Склад і структура термінологічної лексики української мови / А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко, Т. І. Панько. – Київ : Наук. думка, 1984. – 194 с.

4. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / Л. О. Симоненко, Л. О. Соколова, І. В. Коропенко та ін.; АН України, Ін-т укр. мови. – Київ : Наук. думка, 1993. – 237 с.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке лексика для спеціальних цілей?
2. Що таке термін? Назвіть його основні ознаки порівняно із загальноживаним словом.
3. Що таке номен? Назвіть його основні ознаки порівняно з терміном.
4. Схарактеризуйте професіоналізми як лексичні одиниці усного професійного спілкування.

Запитання для самостійного опрацювання

1. Проаналізувати поняття «мова для спеціальних цілей», «фахова мова».
2. Проаналізувати погляди мовознавців на сутність поняття «термін», «термінологія».
3. Порівняти погляди мовознавців на сутність поняття «номен», «номенклатура».
4. Проаналізувати погляди мовознавців на професіоналізми, їхні особливості та нормативність уживання.

Теми рефератів

1. Становлення вітчизняного термінознавства.
2. Шляхи поповнення української науково-технічної термінології.
3. Розмежування понять термінології й номенклатури у вітчизняному й зарубіжному термінознавстві.
4. Професіоналізми як одиниці усного спілкування.

ТЕМА 3. МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ НАУКОВОГО СТИЛЮ

3.1. Загальне поняття про морфологію та частини мови.

Морфологія – це розділ мовознавства, який вивчає частини мови.

Частини мови – це лексико-граматичні розряди слів (класи слів, категорії слів), об'єднані спільністю узагальнених лексичних і граматичних значень і синтаксичних функцій.

Інакше кажучи, слова в мові об'єднуються в класи слів, тобто частини мови, за такими спільними для них ознаками: узагальненим лексичним значенням, рисами словотворення, морфологічними особливостями, синтаксичною функцією. Слова, що належать до однієї частини мови, характеризуються такими лексичними й граматичними особливостями, яких немає або які неповно чи інакше виявляються в інших лексико-граматичних розрядах слів.

В українській мові виділяють десять частин мови, шість із яких є самостійними (повнозначними), три – службовими, і вигук становить окремий розряд слів – не самостійний і не службовий.

До самостійних частин мови належать іменник, прикметник, числівник, займенник (їх ще називають іменними частинами мови), дієслова й прислівники. Вони мають лексичне значення та граматичні ознаки, а також виконують у реченні синтаксичну функцію.

Службовими в українській мові є прийменники, сполучники й частки. Вони не мають лексичного значення та граматичних ознак, але виконують у мові певну граматичну роль. До службових частин мови належать прийменники, сполучники й частки.

Вигук, який нічого не називає й не має граматичного навантаження, не належить ні до самостійних, ні до службових частин мови.

Частини мови мають певні особливості виявлення своєї граматичної природи в текстах науково-технічної сфери.

3.2. Іменники в науково-технічних текстах. Іменник – це самостійна частина мови, що має значення предметності (називає предмет, особу, явище), має лексико-граматичні й граматичні категорії й у реченні виконує будь-яку синтаксичну функцію.

Іменники можуть бути власними й загальними назвами, поділяються на назви істот і неістот. Значення предметності іменник виражає в категоріях роду, числа й відмінка. Іменники належать до певного роду (і не можуть змінюватися за ним) і змінюються за числами та відмінками.

У текстах науково-технічної сфери широко вживані так звані віддієслівні іменники, тобто утворені від дієслівних основ іменники, опредмечують певні процеси або дії. На відміну від російської мови, в українській такі іменники творяться як від дієслів недоконаного, так і від доконаного виду.

В українській фаховій мові віддієслівні іменники, утворені від дієслів недоконаного виду, уживають, коли наголошують на перебігу процесу, а не на його результаті (наприклад: *відбивання, угруповування*). Вони позначають загальну абстрактну назву процесу, не визначеного ні за тривалістю, ні за кількістю циклів. Віддієслівні іменники, утворені від дієслів доконаного виду, використовують, коли вказують на завершений процес (наприклад: *відбиття, угруповання*).

Крім того, у науковому стилі вживають іменники, що втратили процесуальну ознаку, натомість передаючи суто предметність; у науково-технічній мові ними позначають наслідок події в широкому розумінні, а саме: результат, об'єкт, місце, стан, явище, що виникає внаслідок події (наприклад: *відбиток, заготівка, угруповання, устаткування, абсорбція, індукція, корозія*); назву величини, що характеризує цей об'єкт чи стан (наприклад: *витримка, зріст, напруга, приріст, пробіг, розмір, тиск*).

Отже, українській науково-технічній мові притаманно розрізняти незавершений процес (дію), завершений процес (подію) і наслідок події, позначаючи їх різними спільнокореновими віддієслівними іменниками.

Дія	Подія	Наслідок
<i>розтягування</i>	<i>розтягнення</i>	<i>розтяг</i>
<i>публікування</i>	<i>опублікування</i>	<i>публікація</i>

3.3. Прикметники, займенники та числівники в текстах наукових і технічних документів. Прикметник – самостійна частина мови, що виражає прикмету, ознаку, властивість, приналежність, змінюється за родами, числами та відмінками й у реченні виконує функцію означення або іменної частини складеного присудка.

Вираження ознаки предмета є загальним лексичним значенням прикметника. Прикметник може виражати ознаку безпосередньо (*низька температура, пряма лінія*) чи опосередковано, тобто через відношення до інших предметів чи ознак (*металева конструкція – конструкція з металу, дослідна лабораторія – лабораторія для досліджень*).

Прикметники передають ознаку за кольором (*червоний, сріблястий*), за формою (*прямокутний, круглий*), за матеріалом (*скляний, дерев'яний*), за розміром (*великий, дрібний*), за часовими та просторовими характеристиками (*минулорічний, попередній, близький, далекий*) тощо.

За лексичним значенням і словотвірно-граматичними рисами прикметники поділяються на якісні, відносні та присвійні.

Якісні	Відносні	Присвійні
називають ознаку безпосередньо	називають ознаку опосередковано	називають ознаку за приналежністю
<i>важкий, довгий</i>	<i>кришталевий, науковий</i>	<i>Шевченків (стиль)</i>

Якісні прикметники здатні утворювати ступені порівняння (вищий і найвищий), що позначають різну міру виявлення ознаки предмета: *міцний – міцніший – найміцніший, густий – більш густий – найбільш густий*. Для наукового стилю притаманне вживання аналітичних форм вищого й найвищого ступенів якісних прикметників: *тривалий – більш тривалий – найбільш тривалий, давній – більш давній – найбільш давній*.

Відносні прикметники є похідними (*студентський квиток – квиток студента, філософське положення – положення у філософії*). Найчастіше вони утворюються від іменників (*сталева балка – балка зі сталі*), рідше – від числівників, дієслів і прислівників (*потрійне навантаження – навантаження, що збільшене втричі, лікувальний заклад – заклад, у якому лікують, сьогоднішній експеримент – експеримент, що відбудеться сьогодні*).

Присвійні прикметники не вживаються в науково-технічних текстах, окрім випадків, коли такий прикметник входить до складу терміна: *архімедова спіраль, базедова хвороба, піфагорова теорема*.

Числівник – це самостійна частина мови, що означає число, кількість або порядок при лічбі. У науково-технічних текстах числову інформацію подають у цифровій формі (у вигляді розрахунків, формул, таблиць).

Займенник – це самостійна частина мови, що вказує на предмети, ознаки чи кількість, але не називає їх (*я, ми, вони, хто, мій, який, котрий, стільки*). У науковому стилі прийнято вживати займенники *ми, наш* і под. для уникнення займенника *я* (*ми виявили..., ми дослідили..., у нашій роботі... тощо*).

3.4. Дієслова в наукових і технічних текстах. Дієслово – самостійна частина мови, що називає дію, стан або процес і виражає це в граматичних категоріях виду, стану, способу, часу, особи (або роду).

У наукових і технічних текстах дієслова є основним мовним засобом для відтворення процесів, тому для науково-технічної мови найважливішою з дієслівних категорій є категорія виду.

Залежно від того як процес розвивається в часі, розрізняють два його різновиди: незавершений (нерезультативний) і завершений (результативний). Недоконані дієслова називають незавершений, тобто не повністю зреалізований процес, який триває (*рвати, гнути*) або повторюється нескінченно (*розривати, згинати*). Доконані дієслова називають повністю зреалізований процес, обмежений у часі: він може бути одноразовим (*розірвати, зігнути*) або багаторазовим, але завершеним на певному етапі (*порозривати, позгинати*).

Дієслова недоконаного виду передають процес, що триває, не вказуючи ані на його початок, ані на кінець, або ж означають повторюваний процес (тобто виражають не обмежану в часі ознаку). Їм властиві такі відтінки значення, як невизначена тривалість і незавершена повторюваність. Тому у фаховій мові їх уживають для позначання

загальної абстрактної назви процесу, коли потрібно наголосити на його перебігу, а не на результаті, наприклад: *відновлювати, відновляти, змінювати*.

Дієслова доконаного виду відповідно передають початок, кінець або одноразовість процесу (тобто виражають не обмежену в часі ознаку). Їм властиві такі відтінки значення, як результативність, вичерпаність, достатність, інтенсивність, поширеність. Тому у фаховій мові їх уживають для позначання конкретного завершеного (повністю або на певному етапі) процесу, тобто події, яка відбулася у минулому або має відбутися в майбутньому, коли хочуть підкреслити саме результативність процесу в момент його завершення, наприклад: *відновити, змінити*.

Дієслово також становить систему форм, до якої входять інфінітив, особові форми, дієприкметник, дієприслівник. Використання цих форм у науковій мові підпорядковується вимогам ДСТУ 3966–2000, що ґрунтуються на граматичних особливостях дієприкметників і віддієслівних прикметників.

Протягом довгого часу, коли українська мова перебувала під сильним впливом російської, мовознавці вважали, що українським дієприкметникам, як і російським, притаманна певна система форм, ідентична російській системі дієприкметників.

Активні дієприкметники недоконаного виду, які формально можна утворити від основи теперішнього часу перехідних і неперехідних дієслів недоконаного виду додаванням суфіксів -уч-, -юч-, -ач-, -яч-, не відповідають нормам сучасної української мови. Натомість уживають віддієслівні прикметники *-льн(ий), -івн(ий), -ч(ий)*: *вимірювальний, гальмівний, виконавчий*.

У сучасній українській мові вживають без обмежень активні дієприкметники доконаного виду на -лий (-а, -е), які виражають таку ознаку дійового предмета, розвиток якої закінчився або закінчиться раніше дії дієслова-присудка, наприклад: *зжовклий, навислий, осілий, почорнілий*.

Дуже поширеними є в українській мові пасивні дієприкметники на *-н(ий), -т(ий)* називають ознаку предмета, зумовлену дією іншого предмета, а також ознаку предмета, зумовлену зворотною дією того самого предмета. Дієприкметники недоконаного виду позначають стан об'єктів, що перебувають у незавершеному процесі: *змінюваний тиск, коригований напрям, деформоване тіло*. Дієприкметники доконаного виду позначають стан об'єктів, що перебувають у завершеному процесі: *змінений тиск, скоригований напрям, zdeформоване тіло*.

Література

1. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручн. / М. С. Зарицький. – Київ : ІВЦ "Видавництво "Політехніка" : ТОВ "Фірма "Періодика", 2004. – 128 с.

2. ДСТУ 3966–2000.

3. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Київ : Либїдь, 1993. – 248 с.

4. Сучасна українська лїтературна мова : М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. – Київ : Вища шк., 2003. – 430 с.

Запитання для самоперевїрки

1. Що таке частини мови? Які критерїї їхнього розмежування?

2. Яка частина мови називається іменником? Які особливості вживання іменників у науково-технїчних текстах? Яка специфіка виявлення їхнїх граматичних категорїй?

3. Яка частина мови називається прикметником? Які особливості вживання прикметників у науково-технїчних текстах?

4. Що таке дїєслово? Які особливості вживання дїєслїв у науково-технїчних текстах?

Запитання для самостїйного опрацювання

1. Проаналїзувати вимоги ДСТУ 3966–2000.

2. Проаналїзувати особливості творення вїддїєслївних іменників в українській мовї.

3. Проаналїзувати особливості творення якїсних і вїдносних прикметників в українській мовї.

4. Проаналїзувати творення видових пар дїєслїв в українській мовї.

Теми рефератїв

1. Граматичнї особливості української наукової мови.

2. Стандартизація правил української наукової мови.

ТЕМА 4. ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО СИНТАКСИСУ

4.1. Основнї поняття синтаксису української мови. Речення як основна синтаксична одиниця. Синтаксисом називають роздїл мовознавства, який вивчає способи поєднання слїв у синтаксичнї одиницї – словосполучення й речення.

Словосполучення – це синтаксична одиниця, утворена поєднанням двох або бїльшої кїлькостї повнозначних слїв на основї пїдрядного зв'язку: *токарний верстат, свердлувальна операція, оброблення металїв, розташовувати в просторї.*

Речення – основна синтаксична одиниця, що інтонаційно оформлена й виражає закінчену думку.

В українській синтаксичній науці речення характеризують за кількома параметрами як на рівні висловлення (за метою висловлювання, за емоційним забарвленням), так і за суто формальними ознаками (за кількістю граматичних основ, структурою власне граматичної основи, наявністю другорядних членів речення, повнотою, ускладненістю тощо).

За метою висловлення речення бувають розповідні, питальні й спонукальні. Розповідні речення містять повідомлення або опис певних явищ дійсності: *Відцентрова сила в кілька разів більша від звичайної сили тяжіння*. Питальні речення містять запитання: *У чому полягає сутність влади як поняття політології?* Спонукальні речення виражають волевиявлення (прохання, побажання, наказ, заклик до дії): *Перевірте правильність поділу понять, укажіть, яке правило поділу порушене*.

За емоційним забарвленням речення поділяються на окличні й неокличні. Окличні речення емоційно навантажені: *Пізнай самого себе!* Неокличні речення емоцій не передають: *Мета соціалізації – створення в суспільстві або певній групі хоча б мінімального консенсусу щодо основних цінностей і позицій*.

За будовою речення бувають прості та складні. Просте речення має одну граматичну основу: *Мікрометри призначені для зовнішніх вимірювань*. Складне речення має дві й більше граматичних основ: *Прес-форми такого типу виготовляють для деталей, що випускають невеликими серіями, від яких не потрібні особлива точність і якість поверхні*.

За структурою граматичної основи прості речення поділяються на двоскладні та односкладні.

Двоскладним називається речення, граматична основа якого складається з підмета й присудка. Такі речення є типовими для всієї стилістичної системи сучасної української літературної мови, зокрема для науково-технічних текстів: *Кафедра визначилася з темою подальших наукових досліджень. Вільна поверхня відливка є параболоїдом обертання*.

Односкладним є речення, граматична основа якого складається тільки з підмета або тільки з присудка.

Для наукового стилю притаманні насамперед присудкові односкладні речення, які, у свою чергу, поділяються на кілька типів залежно від значення й граматичного вираження головного члена речення, співвідносного з присудком.

Означено-особові речення – це тип односкладних речень, у якому головний член речення, співвідносний з присудком, вказує на особу, що виконує дію (граматично виражений дієсловом у формі першої або другої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу або другою однини й першою чи другою множини наказового способу).

Цей тип речень широко вживають у науково-навчальних та науково-публіцистичних текстах. Наприклад: *Проведемо дослід. Подайте приклади, що ілюструють відносність руху.*

Неозначено-особові речення – тип односкладних речень, у яких головний член речення, співвідносний із присудком, указує на дію невизначених осіб чи особи (граматично виражений дієсловом у формі множини минулого часу або третьої особи множини теперішнього та майбутнього часу): *Залежно від призначення і відповідальності відливків проводять суцільний або вибірковий контроль.*

Безособові речення передають дію, не співвіднесену з певною особою-виконавцем (граматично головний член речення, співвідносний з присудком, може бути виражений безособовим дієсловом, особовим дієсловом у безособовому значенні, прислівником, формою на *-но*, *-то* тощо): *Так, літаки узагальнено можна поділити на дозвуківі й надзвуківі, на маневрені й неманеврені. Аналізуючи методи, використовувані в політології, прийнято виділяти три основних групи: загальні методи, загальнологічні й методи емпіричних досліджень.*

За наявності другорядних членів (означення, додатка, обставини) розрізняють поширені й непоширені речення. У поширених реченнях, крім граматичної основи, наявний хоча б один другорядний член речення: *Найпоширеніші схеми оброблення – циліндричне й торцеве фрезерування.* У непоширених реченнях другорядних членів немає: *Оболонки бувають вогнетривкими.*

Кожна мова, і українська зокрема, має власні традиції та норми побудови словосполучень і речень.

4.2. Дієслівність як основна ознака українського речення. На відміну від російської мови, українській мові притаманна дієслівність, тобто логічний наголос у реченні найчастіше падає на присудок, а не на підмет: *Середні значення коефіцієнта відповідають відливкам з проміжною товщиною стінок.*

Найхарактернішою стилістичною помилкою в науково-технічних текстах є надуживання віддієслівними іменниками на **-ння**.

Російське речення	Неправильний (калькований) переклад	Правильний переклад
<i>Измерение давления осуществляется для сравнения...</i>	<i>Вимірювання тиску здійснюється для порівняння...</i>	<i>Тиск вимірюють, щоб порівняти...</i>

Науковці радять замість конструкцій з віддієслівними іменниками максимально використовувати дієслова, а саме: речення з неозначеною

формою дієслова; речення з особовими формами дієслова; дієприслівникові звороти, дієслівні форми на *-но*, *-то*.

4.3. Активність конструкцій як особливість українських речень у науково-технічних текстах. На відміну від інших мов, зокрема російської та англійської, українська мова завжди надає переваги активним конструкціям над пасивними, уживаючи лише двокомпонентні конструкції з пасивними дієприкметниками в чітко зазначених випадках.

Пасивні конструкції в українській фахових текстах є калькованими з відповідних речень російської мови: *Проблема аналізується наступними вченими...*; *Робота захищається студентом...* (пор. російські: *Проблема анализируется следующими учеными... Работа защищается студентом...*).

Характерною ознакою таких пасивних конструкцій з пасивними дієсловами на *-ся* є розбіжність логічної та граматичної структур речення. Логічний суб'єкт, який за змістом називає діяча і граматично має бути підметом, граматично є додатком в орудному відмінку, натомість логічний об'єкт, на якого фактично спрямована дія і який має бути додатком, становить підмет. Щоб уникнути такої невідповідності логічної та граматичної структур речення, правильно трансформувати пасивні конструкції в активні: *Проблему аналізують наступні вчені...*; *Студент захищає роботу...*

Дещо іншим типом є кальковані пасивні конструкції, у яких логічний суб'єкт обґрунтовано відсутній, наприклад: *Відповідальність покладається на головного механіка...*; *Проводиться велика робота...* (пор. російські: *Ответственность возлагается на главного механика...; Проводится большая работа...*). Ці речення правильно можна будувати, по-перше, як неозначено-особові, якщо йдеться про ще не завершений процес: *Відповідальність покладають на головного механіка...; Проводять велику роботу ...* По-друге, якщо треба підкреслити, що дія вже має результат, то краще використати безособові речення з формами на *-но*, *-то*: *Відповідальність покладено на головного механіка...; Проведено велику роботу...*

4.4. Безособовість речень у науково-технічних текстах. Особливе місце у науково-технічних текстах посідають безособові конструкції з головним членом речення, співвідносним із присудком, вираженим безособовою формою на *-но*, *-то*: *досягнено* (що?) *мету дослідження*; *розглянуто* (що?) *умови задачі*.

Форми на *-но*, *-то* надають реченню певного відтінку результативності, виражаючи завершену дію. У фахових текстах їх, як правило, уживають без допоміжного дієслова *було*. Конструкції зі словом *було* використовують тоді, коли треба підкреслити, що одна минула дія відбулася перед іншою дією в минулому часі, наприклад: *деталь було нагріто в печі, а потім занурено у воду*.

Слід розрізняти безособові форми на *-но, -то* (форми перед заливанням встановлено; матеріали зібрано під час експериментів) і конструкціями з пасивними дієприкметниками (форми перед заливанням встановлені; матеріали зібрані під час експериментів). Обидві конструкції не суперечать нормам української мови, однак мають певні значеннєві розбіжності. Безособові речення доречні, коли треба наголосити на дії як такій, безвідносно до її виконавця; речення з дієприкметниками слід використовувати, якщо потрібно акцентувати не дію, а ознаки, набуті предметом унаслідок дії.

Література

1. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручн. / М. С. Зарицький. – Київ : ІВЦ "Видавництво "Політехніка" : ТОВ "Фірма "Періодика", 2004. – 128 с.
2. ДСТУ 3966–2000.
3. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Київ : Либїдь, 1993. – 248 с.
4. Сучасна українська літературна мова : М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. – Київ : Вища шк., 2003. – 430 с.

Запитання для самоперевїрки

1. Що таке синтаксис? Які основні одиниці синтаксису видїляють у сучасному мовознавствї?
2. Як характеризують речення у сучасній синтаксичній науцї?
3. Яка частина мови формує українське речення? Від яких мов це вїдрїзняє українську?
4. Які особливостї вживання активних і пасивних конструкцїй в українських науково-технїчних текстах?
5. Які особливостї вживання безособових конструкцїй в українських науково-технїчних текстах?

Запитання для самостїйного опрацювання

1. Проаналїзувати вимоги ДСТУ 3966–2000 щодо українського наукового синтаксису.
2. Проаналїзувати особливостї побудови українських безприйменникових і прийменникових словосполучень.
3. Проаналїзувати особливостї граматичних категорїй речення в українській мовї.
4. Проаналїзувати засоби творення активних і пасивних конструкцїй в українській мовї.
5. Проаналїзувати розбіжностї в граматичній будовї речень наукового стилю в українській і російській мовах.

Теми рефератів

1. Граматичні особливості синтаксису української наукової мови.
2. Стандартизація правил синтаксису української наукової мови.

ТЕСТОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ПЕРШОГО МОДУЛЯ

1. Прочитайте уважно текст (цифри в дужках позначають номери рядків) і виконайте завдання.

(1–5) Наприкінці двадцятого століття відбулися значні зміни в економіці та соціальних умовах життя людей. Сучасне суспільство вже неможливо уявити без новітніх технологічних засобів, за допомогою яких людина отримує нові знання, вирішує різноманітні професійні та побутові проблеми. У зв'язку з розвитком передових технологій, зростанням добробуту людей і потреб суспільства виникають нові види діяльності та змінюються старі, пристосовуючись до актуальних запитів та умов.

(6–8) Виникає цілком мотивована ситуація: новий час – нові професії. Ці новітні спеціальності відповідно одержують нові назви. Не викликає сумніву, що з розвитком науки й нових технологій і надалі відпадатиме необхідність в одних професіях, а натомість з'являтимуться нові, більш адекватні потребам суспільства.

(9–13) З розвитком ринкових відносин в умовах конкуренції у будь-якого виробника виникає необхідність так подати свій товар, щоб він був упізнаваним і його розкупували. Тому з'явилися спеціалісти, які займаються просуванням нових товарів на ринку: бренд-менеджери, мерчендайзери, промоутери, менеджери з реклами. Реклама – потужний засіб впливу, що подає та пропагує культуру споживання, вона на сьогодні невіддільна від засобів масової комунікації у виявленому чи невиявленому вигляді.

(14–15) На заході ці професії виникли набагато раніше, ніж в Україні. Тому в нашій країні вони з'явилися уже з усталеними іншомовними назвами.

(16–19) У вік комп'ютеризації виникли професії програміста, системного адміністратора й системного інженера. А з розвитком Інтернету з'явилися спеціалісти віртуальної реальності – веб-дизайнери і веб-програмісти. Відбувається бурхливий розвиток відеомистецтва й комп'ютерної графіки, спроможних синтезувати образи й імітувати дійсність. Віртуальна реальність, завдяки комп'ютерному мистецтву, завойовує все більш міцні позиції у сфері розваг.

(20–23) У зв'язку з інтенсивним розвитком будівництва й піднесенням добробуту в людей з'явилася можливість не тільки купувати власне житло, а й вибирати його. Щоб придбати, обміняти чи продати житло, слід звернутися до ріелтера, який, підібравши і проаналізувавши різні варіанти, запропонує клієнтові умови, які йому підходять.

(24–26) Багато професій виникло завдяки розвиткові шоу-бізнесу. Щоб привабити глядача, продюсерам, іміджмейкерам, PR-менеджерам доводиться докладати багато зусиль. Масова культура є тим полем, де перетинаються інтереси економістів, рекламістів та культурологів.

(З енциклопедії, 306 слів.)

1.1. Тему тексту, що об'єднує його мікротеми, сформульовано в рядках

А Наприкінці двадцятого століття відбулися значні зміни в економіці та соціальних умовах життя людей (рядок 1).

Б Виникає цілком мотивована ситуація: новий час – нові професії. Ці новітні спеціальності відповідно одержують нові назви (рядки 6–7).

В Тому з'явилися спеціалісти, які займаються просуванням нових товарів на ринку: бренд-менеджери, мерчендайзери, промоутери, менеджери з реклами (рядки 10–11).

Г На заході ці професії виникли набагато раніше, ніж в Україні. Тому в нашій країні вони з'явилися уже з усталеними іншомовними назвами (рядок 14–15).

1.2. Головну думку подано в рядках

А Сучасне суспільство вже неможливо уявити без новітніх технологічних засобів, за допомогою яких людина отримує нові знання, вирішує різноманітні професійні та побутові проблеми (рядки 2–3).

Б Відбувається бурхливий розвиток відеомистецтва й комп'ютерної графіки, спроможних синтезувати образи й імітувати дійсність. Віртуальна реальність, завдяки комп'ютерному мистецтву, завойовує все більш міцні позиції у сфері розваг (рядки 17–18).

В У зв'язку з розвитком передових технологій, зростанням добробуту людей і потреб суспільства виникають нові види діяльності та змінюються старі, пристосовуючись до актуальних запитів та умов (рядки 3–5).

Г Не викликає сумніву, що з розвитком науки й нових технологій і надалі відпадатиме необхідність в одних професіях, а натомість з'являтимуться нові, більш адекватні потребам суспільства (рядки 7–8).

1.3. Відповідно до мовних засобів, ужитих у тексті, його стиль можна визначити як

А художній

Б офіційно-діловий

В науковий

Г публіцистичний

1.4. Метафоричним є вираз

А виникають нові види діяльності та змінюються старі

Б масова культура є полем

В новітні спеціальності відповідно одержують нові назви

Г реклама – потужний засіб впливу

1.5. Слово іншомовного походження «імітувати», ужите в реченні «Відбувається бурхливий розвиток відеомистецтва й комп'ютерної графіки, спроможних синтезувати образи й імітувати дійсність», можна замінити українським відповідником

- А** переглядати
- Б** відтворювати
- В** спрощувати
- Г** розвивати

2. Прочитайте уважно текст (цифри в дужках позначають номери рядків) і виконайте завдання

(1–5) Класицизм на деякий час витісняє ірраціональні мотиви з літератури. Але його перемога нетривка. Незабаром проти раціоналізму класиків повстануть поети бароко, а пізніше – романтики. Їхнє бажання дива й поетичного осяяння справді безмежне. Вони перетворюють старий бароковий мотив захмарного ширяння на тотальну тему духовного поривання за межі сірої буденної свідомості. Завдяки їм розроблений майстрами бароко фантастичний стиль художнього мислення назавжди увійде до практики європейського мистецтва.

(6–16) Звільнивши уяву художника від надокучливої опіки розуму, культура бароко широко розчиняла двері перед фантазією, перед усіма її химерами і найнеможливішими, з погляду буденної свідомості, сновидними сюжетами. Під впливом цих новацій поступово змінювалось і саме художнє сприйняття часу й простору. Щодалі помітнішою стає його дереалізація та наближення до часо-просторового сприйняття у сновидіннях. Не до кінця осмислено дослідниками й той факт, що поряд із любов'ю до яскравих прикрас, пишних куліс, гучних панегіриків в поезії бароко спостерігається нахил до похмурої “готичної” поетики – руїн замків, домовин, кладовищ, гнітючого безлюддя. Такі настрої пізніше почали називатися романтичними. У їх основі – поширене в найрізноманітніших колах тогочасного суспільства відчуття присутності чогось “темного”, містичного в усіх рівнях і сферах людського життя. З поезії XVII століття майже зникає осуд чаклунства. Частішають посилення на астрологію, зростає кількість описів прозрінь, осяянь та інших випадків спілкування з потойбічним світом. З'являються перші ознаки нового, наукового розуміння ірраціональних уявлень як результатів неусвідомлюваних форм сприйняття та мислення.

(17–20) До вивчення світу підсвідомого життя людини підключаються поети XVII–XVIII століть. Молода українська література тих часів орієнтується не тільки на утилітарні вимоги пропаганди національно-визвольної війни, але й на складні світоглядні шукання свого часу. Це активізувало процес оволодіння українськими митцями системою умовного мислення, складною метафоричною формою.

(21–28) Одні поети вдавалися при цьому до традиційної (для релігійної літератури) притчевої форми, переносючи її у сферу нових тем. (Ідучи цим шляхом, І. Максимович “вдягає” новий зміст у надійну, але досить архаїчну форму, через що деякі його філософські притчі здаються уривками з невідомих нам “житій”). Другий шлях розвитку української філософської поезії був пов’язаний із засвоєнням нових наукових ідей, що відкривали перед поетами глибини підсвідомого мислення, а разом – і таємні скарбниці образного мислення. Філософська лірика І. Орновського “вдягнена” вже в шати вишуканої сновидно-фантазмагоричної форми. Він не боїться бути складним, а іноді й “темним”, бо розраховує не на першого-ліпшого читача, а на людину, наділену умінням увійти до загадкового світу поетичної уяви.

(Із підручника, 299 слів.)

2.1. Відповідно до мовних засобів, ужитих у тексті, його стиль можна визначити як

- А художній
- Б офіційно-діловий
- В науковий
- Г художній

Аргументуйте свою думку.

2.2. Мистецтвознавче поняття «бароко», використане в реченні «Незабаром проти раціоналізму класиків повстануть поети бароко, а пізніше – романтики», має значення

- А перлина неправильної форми
- Б літературне угруповання
- В окремих творів, написаних своєю мовою
- Г напрям у мистецтві, якому властиві вибагливість форми та змісту

2.3. Синоніми використано в реченні

А ...Поряд із любов’ю до яскравих прикрас, пишних куліс, гучних панегіриків в поезії бароко спостерігається нахил до похмурої “готичної” поетики (рядки 10–11).

Б Частішають посилання на астрологію, зростає кількість описів прозрінь, осяянь та інших випадків спілкування з потойбічним світом (рядки 14–15).

В Це активізувало процес оволодіння українськими митцями системою умовного мислення, складною метафоричною формою (рядки 19–20).

Г Під впливом цих новацій поступово змінювалось і саме художнє сприйняття часу й простору (рядки 7–8).

3. Прочитайте уважно текст (цифри в дужках позначають номери рядків) і виконайте завдання.

(1–2) Бароко взагалі була притаманна певна романтичність. Можна навіть сказати, що хоча в XVII–XVIII століттях романтизму ще не було,

проте самі романтики вже існували й досить плідно працювали в мистецтві.

(3–7) Поети доби бароко не здогадувалися про страшне майбутнє відкриття своїх духовних спадкоємців. Вони вірили, що вся краса від Бога, краса засліплювала їх і нерідко позбавляла психологічної проникливості. Можливо, з погляду побожної людини це блюзнірство, але не можна не зазначити, що серед святих, змальованих на стінах Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври, зустрічаються й справді демонічні обличчя, дивитися на які смутно і тяжко (фрески “Святителі”, “Пророки”, “Превелебні отці”).

(8–13) Деякі поетичні мотиви бароко відрізняються від своїх романтичних аналогів лише за формою, а за внутрішньою суттю їх можна назвати преромантичними. Таким є і розроблюваний бароковими поетами мотив луни – загадкового відгомону природи на голос людини. У часи романтизму він набув подальшого розвитку, і йшлося тоді вже не про луну як фізичне явище, а про містичний чи надчуттєвий “голос природи” і про здатність генія, митця розмовляти з ріками, лісом, морем, місяцем і хмарами.

(14–20) Митці бароко зробили зі своєї “небесної” краси культ і віддано, жертвенно служили йому. Завершуючи тему діяльної і самовідданої любові митців бароко до краси, хотілося б сказати кілька слів про відому картину Рубенса “Возії каміння”. Зображені тут люди возять звивистою гірською дорогою каміння для будівель, що знаходяться далеко внизу, і кожна затримка на кам’янистому шляху поміж скель і урвищ робить неможливим подальше просування до мети. Вони везуть своє каміння для палаців і храмів, “небесної” краси яких, можливо, ніколи не побачать. І трудяться важко, самовіддано, на межі відчаю і зриву. Але вибору в них немає, бо є лише один єдиний шлях – до чудової долини та її майбутніх казково прекрасних палаців.

(21–24) Ця картина – метафора будь-якої творчості взагалі, але водночас тут можна побачити й поетичний образ самої доби бароко, її самовідданого служіння красі, її великих діянь, страхів і тривоги. У світовідчутті людини бароко є чимало спільного з душевним станом рубенсівських возіїв каміння, які докладають неймовірних зусиль, аби не спинитися на своєму шляху до прекрасної мети серед скель і урвищ.

(Із підручника.)

3.1. Тему тексту, що об’єднує його мікротеми, сформульовано в рядках

А Ця картина – метафора будь-якої творчості взагалі (рядок 21).

Б Бароко взагалі була притаманна певна романтичність (рядок 1).

В Митці бароко зробили зі своєї “небесної” краси культ і віддано, жертвенно служили йому (рядки 14–15).

Г Поети доби бароко не здогадувалися про страшне майбутнє відкриття своїх духовних спадкоємців (рядок 3).

3.2. Головну думку автора подано в рядках

А Деякі поетичні мотиви бароко відрізняються від своїх романтичних аналогів лише за формою, а за внутрішньою суттю їх можна назвати преромантичними (рядки 8–9).

Б У світовідчутті людини бароко є чимало спільного з душевним станом рубенсівських возіїв каміння, які докладають неймовірних зусиль, аби не спинитися на своєму шляху до прекрасної мети серед скель і урвищ (рядки 23–24).

В Таким є і розроблюваний бароковими поетами мотив луни – загадкового відгомону природи на голос людини. (рядки 9–10).

Г Вони вірили, що вся краса від Бога, краса засліплювала їх і нерідко позбавляла психологічної проникливості (рядки 3–4).

3.3. Відповідно до мовних засобів, ужитих у тексті, його стиль можна визначити як

А художній

Б офіційно-діловий

В науковий

Г художній

3.4. Мистецтвознавче поняття «бароко», використане в реченні «Бароко взагалі була притаманна певна романтичність», має значення

А перлина неправильної форми

Б літературне угруповання

В окремих творі, написаний своєрідною мовою

Г напрям у мистецтві, якому властиві вибагливість форми та змісту, пишність, метафоричність

3.5. Синонімом до мовознавчого терміна *перенесення* є поняття в пропонованому тексті

А метафора

Б поетичний мотив

В романтизм

4. Літеру е на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А в...черяти, л...вада, зм...ритися, л...тіти

Б закл...котіти, м...нати, с...кунда, ш...лест

В л...гесенько, м...ланхолія, щ...тина, ол...нятко

Г пл...кати, кр...шити, підз...мелля, в...селий

Д ст...жина, д...рево, бл...щати, в...снянка

5. Літеру и на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А зар...піти, к...шеня, зм...ритися, кош...ня

Б т...хенький, кр...вавий, учит...ль, вар...во

В гр...міти, п...рлина, тр...возно, зах...ст

Г кр...ниця, плет...во, тр...мати, гл...бочінь
Д поз...рати, пр...думати, з...лень, ш...рокий

6. Прийменник у на місці пропуску слід уживати в усіх словах рядка

А раз ... раз, ... глибині душі, один ... один
Б лунає ... вухах, душа ... схвилюванні, ... всій красі
В день ... день, ... очікуванні нового, мотив ... народній пісні
Г заблукав ... лісі, він є ... списках, відбув ... відрядження
Д з'явитися ... понеділок, був ... далекому краї, сховатись ... кімнаті

7. Сполучник і на місці пропуску слід уживати в усіх словах рядка

А так ... сказали б, раніше ... тепер, хліб ... сіль
Б оце ... усе, ось ... повернулися, своїх ... чужих
В старі ... молоді, запросили ...її, сон ... ява
Г ішов ... чув, вічний ... безсмертний, Іван ... Уляна
Д сумно ... весело, ранок ... вечір, зустрів ... зрадів

8. Літеру с на місці пропуску слід писати в усіх словах рядка

А ...дерти, ...нищити, ...хвалити
Б ...котитися, ...милосердитися, ро...топити
В ...підлоба, ...хаменутися, ...тихнути
Г ...шити, ...прощувати, бе...винний
Д ...права, чере...сідельник, ...марнувати

9. М'який знак на місці пропуску НЕ пишеться в усіх словах рядка

А с...ніг, знан...ня, глян...те
Б Сибір..., лял...ці, відріж...те
В сторін...ці, цукор..., ін...ший
Г Уман...щина, познайом...ся, тр...ома
Д сіл...ський, ніж..., смієш...ся

10. Подвоєння літер НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ в усіх словах рядка

А барок...о, Ніц...а, грип...
Б буд...изм, ім...іграція, шос...е
В піаніс...имо, беладон...а, мас...а
Г тон...а, ем...іграція, мас...аж
Д ал...ея, мір...а, колон...а

11. Через дефіс пишуться всі слова в рядку

А з давніх/давен, батько/мати, альфа/промені
Б пів/Ялти, багато/багато, стерео/звучання
В міні/спідниця, пів/Києва, кінець/кінцем
Г віце/міністр, авіа/промисловість, по/нашому
Д рік/у/рік, норд/вест, радіо/локатор

12. Через дефіс пишуться всі слова в рядку

А червоно/гарячий, хліб/сіль, сила/силенна

- Б більш/менш, історико/культурний, оче/видний
- В мати/й/мачуха, на/гора, кисло/солодкий
- Г по/нашому, темно/синій, пів/аркуша
- Д таки/зробив, білий/білий, по/друге

13. Виділене слово слід писати окремо в реченні

- А Не кожен, хто дбає, то/й має.
- Б З/ранку почалася справжня осінь.
- В На/що мали, на те й приймали.
- Г Як зверху погане, то всередині в/двоє.
- Д Про/те нікого не видно.

14. Виділене слово є прислівником, тому його слід писати разом

у словосполученнях

- А приїхати в/день народження
- Б читати з/початку розділу
- В зробити справу на/половину
- Г тунель вгризався в/гору
- Д впасти як сніг на/голову

15. Закінчення -а (-я) у формі родового відмінка мають усі

іменники в рядку

- А кілограм, вік, бліндаж
- Б Київ, ніж, директор
- В понеділок, Крим, гектар
- Г хліб, дощ, Краків
- Д інтернат, літр, Харків

16. Закінчення -у (-ю) у формі родового відмінка мають усі

іменники в рядку

- А завод, деканат, Париж
- Б синус, жаль, крук
- В життєпис, Дон, мед
- Г вітер, Дністер, біль
- Д Амур, долар, мороз

17. Правильно утворено граматичну форму прикметника в

рядку

- А затемнуватий
- Б більш послідовний
- В найбільш вірогідніший
- Г найлегкіший
- Д самий найдоросліший

18. Помилку в утворенні відмінкової форми числівника

допущено в рядку

- А три, на трьох, тридцятьома, трьохсот
- Б сім, сіма, сімдесяти, семисот
- В чотири, у чотирьох, на сорока, чотирмастами

Г п'ять, у п'яти, п'ятдесятьом, п'ятсот

Д десять, на десяти, десятьма, про десятьох

19. Помилку в утворенні відмінкової форми числівника допущено в рядку

А шість, шістьом, шістдесяти, шестиста

Б дев'ять, дев'ятнадцятьом, на дев'яноста, дев'ятисот

В три, тринадцяти, тридцятьома, трьомастами

Г вісім, вісьма, вісімдесятьом, на восьмистах

Д два, дванадцятьох, двадцятьома, двомстам

20. Правильно утворено особову дієслівну форму в рядку

А колять

Б перевіреш

В белькочать

Г муркотять

Д поборять

21. Правильно вжито дієслівну форму в реченні

А Коли моя рана загоється?

Б Знайдімо помилку в наведеному реченні.

В Правда очі колить.

Г Я вже не ходю до школи.

Д Ти доїсиш це яблуко?

22. Вставне слово, що вказує на послідовність викладу думок, ужито в реченні

А Здавалося, дід якось трохи ніби сяяв.

Б У такому місті, напевно, потрібна робота друкаря.

В Будь-яка насінина, по-перше, є дуже гарною від природи.

Г Угору, може, навіть легше йти.

Д А на вершечку, маєте собі, – вишня!

23. Виберіть речення з однорідними членами речення

(1) У народне мистецтво вкладено не тільки красу, а й глибокий зміст, відповідний до світосприйняття. (2) Так, вазон, деревце символізують священне дерево життя. (3) Воно корінням сягає підземного царства, а гілками – небесної сфери. (4) Велика Богиня, Богиня Неба дарує життя на землі, а також забирає на небо. (5) Вона посилає небесну вологу – дощ, який живить усе живе.

24. Виберіть речення з відокремленими членами речення

(1) На Спаса на Тернівщині, як відомо, храмовий празник. (2) Того дня зрання вже кленькають, теленькають слобідські дзвони, більші й менші. (3) Дядько Роман цього ранку, вирушаючи до села, виходить з двору з великим тугим вузлом. (4) Минає довга мить, і нарешті з'являється з вузла яблуко, та яке! (5) Лежить на долоні, червонощоке, свіже, велике, просто мов сонце вранішнє!

25. Кома перед *і* НЕ СТАВИТЬСЯ в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** І виріс я на чужині і сивію в чужому краї.
- Б** І серцю не дано бідніти і думам не дано всихать.
- В** Івась забув і свою досаду і свої жмурки.
- Г** Чорніють поле і гай і гори.
- Д** Які ясні Вітчизни небокраї і осінь ця у ароматі трав!

26. Кома перед *та* СТАВИТЬСЯ в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Не лінився рано вставати та замолоду більше знати.
- Б** Не журись та за діло берись.
- В** Вплив місяць із-за хмари та й став серед неба.
- Г** Він би і рад косити та нікому косу носити.
- Д** Старому та слабому догоджають.

27. Граматичну помилку допущено в реченні (неправильно узгоджено зворот)

- А** Ледар спить сидючи, а працює лежачи.
- Б** Жінка щось зашепотіла, хвилюючись і вмовляючи.
- В** Згадуючи дитячі роки, мені теплішає на серці.
- Г** Погуркуючи, поблискуючи, накочувалася гроза.
- Д** Уже і квітка опада, зомлівши від жури.

МОДУЛЬ 2. РЕДАГУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

ТЕМА 5. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕДАГУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

5.1. Поняття літературного та наукового редагування. Поняття редагування (чи, точніше, літературного редагування), його сутності та практичних завдань традиційно розглядають насамперед у контексті видавничої й журналістської діяльності. Саме тому прийнято вживати термін «літературне редагування», зіставляючи його з певними іншими видами редакторського опрацювання текстів.

Літературне редагування розуміють як професійну діяльність, спрямовану на аналіз і вдосконалення мовного твору у зв'язку з підготовкою його до друку. Підґрунтям такої діяльності є критичний аналіз тексту з метою його правильного оцінювання й допомоги авторові в удосконаленні форми та змісту матеріалу.

Протягом тривалого часу літературне редагування ототожнювали з мовним правлінням тексту й коректурою, що на сьогодні розцінюють лише як складові частини редакторської праці.

Підготовка до друку текстового матеріалу містить, на думку сучасних дослідників, зокрема В. Різун, такі складові:

- 1) аналіз тематичної організації твору (визначення головної й побічних тем, робота над тематичними відхиленнями);
- 2) аналіз композиційної структури твору, перевіряння її логічності;
- 3) роботу з фактичним матеріалом, перевіряння його точності й достовірності;
- 4) виявлення й виправлення порушень логічних зв'язків у тексті;
- 5) мовне правління;
- 6) редакційно-технічне оброблення (робота зі зверстаним текстом: виправлення порушень технічних правил набору й верстання).

Літературне редагування проводять у системі інших видів редакторської діяльності – технічного й художнього редагування, оскільки історично всі ці три види були нероздільними. У цій системі літературне редагування виділяють насамперед як роботу над композицією матеріалу, компонентами змісту й тими первинними формами вираження змісту, поза якими він не існує. Хоча редактор не макетує видань, він аналізує текст, виходячи з передбачуваного розташування, а іноді й надає рекомендації щодо доцільності його розміщення й оформлення.

Наукове редагування прийнято визначати як роботу зі змістом наукових текстів, їхньою істинністю й достовірністю, покладаючи відповідальність за цей процес не на власне редактора, а на наукового керівника, рецензента або опонента.

У той же час поняття «редагування науково-технічних текстів» термінологічно не визначене. Однак фактично наукові та технічні тексти проходять певне редакторське опрацювання, тому можна як робочий варіант визначення такої діяльності припустити, що таке редагування має специфічний об'єкт і предмет, що й відрізняє його від літературного.

5.2. Об'єкт, предмет і завдання редагування наукових текстів. Об'єктом редагування є авторський оригінал повідомлення, тобто, у визначеному випадку, оригінали наукових і технічних текстів.

Предмет редагування – це приведення об'єкта редагування у відповідність із чинними у певний час у конкретному суспільстві нормами, а також його творча оптимізація, метою яких є отримання заданого соціального ефекту. У випадку науково-технічних документів соціальний ефект визначений настановою наукового стилю – передати адресатові науково-технічну інформацію в переконливій і доступній формі.

Згідно з законом України «Про науково-технічну інформацію», науково-технічна інформація – це будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані під час науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Ця інформація охоплює отримувані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської

діяльності результати, зафіксовані у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення.

Науково-технічна інформація є суспільним надбанням, необхідною умовою продуктивної інтелектуальної діяльності, зокрема наукової й технічної творчості.

Література

1. Різун В. В. Літературне редагування : підручн. / В. В. Різун. – Київ : Либідь, 1996. – 240 с.
2. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібн. для студентів факультетів журналістики / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2005. – 304 с.
3. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2001. – 416 с.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте зміст понять «редагування», «літературне редагування», «художнє редагування», «технічне редагування».
2. Що таке об'єкт і предмет редагування?

Запитання для самостійного опрацювання

1. Проаналізувати погляди науковців на сутність і завдання редагування.
2. Ознайомитися з визначеннями редакторської діяльності в практиці інших країн (Німеччині, США тощо).
3. Проаналізувати аксіоми редагування.
4. З'ясувати погляди науковців на межі втручання в авторський текст.

Теми рефератів

1. Літературне редагування як наукова й навчальна дисципліна.
2. Історія редагування як окремої галузі людської діяльності.
3. Саморедагування в процесі наукової творчості.

ТЕМА 6. СТРУКТУРА ОБ'ЄКТА РЕДАГУВАННЯ. ТИПИ СТРУКТУР РЕДАГУВАННЯ

6.1. Структура об'єкта редагування. Робота редактора з темою наукового або технічного тексту. Структуру об'єкта редагування можна описати як багатоаспектну. Зокрема в ній виділяють текстову частину, а в її складі – тему як окремий компонент структури, композиційну, фактичну, логічну й мовну структурні рівні.

У науковій практиці існує безліч підходів до визначення теми тексту, зокрема з позицій редакторського аналізу:

- текстологічний підхід: тема є відображенням у тексті будь-якого типу актуального факту дійсності, що є основою змісту тексту;
- діяльнісний підхід: тема є системою фактів, вибір яких зумовлений сферою потреб і мотивів автора й читача, метою висловлювання і сприймання, мовною ситуацією;
- психологічний підхід: тема як понятійна система, що формується на етапі виникнення задуму автора чи розуміння тексту, зокрема наукового чи технічного;
- формальний підхід: тема як денотатна система і структура тексту, де вибір кожної мовної одиниці семантично зумовлений.

За особливостями тематичної організації розрізняють однотемні й багатотемні тексти. При цьому варто враховувати, що в науково-технічних текстах можуть бути наявні тематично однорідна (тематично цілісна) і тематично неоднорідна (тематично розірвана) структури текстів.

Тематичне відхилення – це наслідок побічних асоціацій читача.

6.2. Робота редактора з композицією текстів науково-технічної сфери. Композиція – це системно-структурна організація тексту, зокрема науково-технічного.

До компонентів композиції зараховують як композиційні одиниці, так і композиційні зв'язки. Серед композиційних зв'язків для текстів науково-технічної сфери притаманні насамперед причиново-наслідкові, часові та класифікаційні.

Композиційна структура – це сукупність композиційних одиниць, об'єднаних композиційними зв'язками. Для наукових і технічних текстів притаманна так звана наукова композиція. Наукова композиційна структура залежить від логічної побудови доведення, що давно усталилася в практиці наукових досліджень: теза, сукупність аргументів, приклади (фактична база, фактичне підґрунтя), висновок.

Окремо розрізняють форми наукової композиції: індуктивну, дедуктивну, індуктивно-дедуктивну. Ці форми притаманні окремим галузям наукового знання.

Специфічною редакційною умовою є логічність композиції. Логічні правила поділу понять є формальним засобом перевірки логічності композиції: обґрунтованості поділу, співмірності, взаємовиключення, безперервності поділу.

Як засіб контролю наукових повідомлень великого обсягу (насамперед монографій і дисертацій) використовують рубрикацію.

6.3. Фактична структура об'єкта редагування. Факт у структурі науково-технічного тексту функціонує як відображення у свідомості явища дійсності різного рівня предметного змісту й узагальнення. Відповідно фактичний матеріал – це сукупність опорних елементів тексту, тобто предметних і понятійних відносин.

Завдання редактора (який не є офіційним опонентом чи рецензентом, що, як уже зазначалося, відповідають за наукову достовірність фактажу в науковому чи технічному дослідженні) у роботі з фактологічним матеріалом полягають у з'ясуванні якості фактичного матеріалу, установленні правильності й точності відомостей.

Для цього редактор перевіряє джерела фактів і факти за джерелами: звіряється з авторитетним джерелом або просить в автора офіційне підтвердження. Він також може провести так зване внутрішньотекстове перевіряння, що полягає в таких прийомах:

- конкретизація;
- співвіднесення фактів (фактів у тексті і фактів, добре відомих редактору; фактів у тексті, пов'язаних за змістом; повторюваних фактів; фактів, пов'язаних з посиланнями);
- підрахунки;
- перебудова низки фактів за іншим принципом;
- зіставлення даних із закономірністю їх зміни;
- осмислення термінів і з'ясування їхнього значення за словниками.

6.4. Логічна структура об'єкта редагування. Мовна структура об'єкта редагування. Логічний аналіз тексту є чи не найскладнішим аспектом редакторської діяльності.

Логіка має свої вимоги щодо побудови тексту, а саме: точність, визначеність, обґрунтованість, несуперечливість.

Операціями логічного аналізу тексту, на цьому етапі за сутністю тісно пов'язаного з композиційним, є уявний поділ тексту на частини й дослідження зв'язків між ними.

Відповідно завдання редактора в оцінюванні твору з логічного погляду полягають в усвідомленні логічних зв'язків у тексті й перевірці їхньої правильності.

Прийоми виявлення логічних зв'язків:

- виокремлення слів або розділових знаків, що передають характер логічних зв'язків;
- зіставлення суджень чи понять, логічний зв'язок між якими вербально або пунктуаційно не виражено.

Прийоми перевірки правильності логічних зв'язків:

- зіставлення тези й аргументації;
- зіставлення підстави й наслідку;
- зіставлення частин у визначеннях;
- чітке виокремлення суджень і згортання їх до простіших;
- зіставлення суджень про один предмет упродовж одного тексту;
- зіставлення конкретизувальних фактів з узагальнюваним положенням;
- зіставлення логічно однорідних членів з узагальнюваним словом і між собою.

Як уже зазначалося, наукові й технічні тексти репрезентують науковий стиль сучасної української літературної мови. Ця визначеність зумовлює, що редактор, оцінюючи текст у мовно-стильовому аспекті, повинен відстежити його відповідність нормам і вимогам саме цього функціонального стилю на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Література

1. Різун В. В. Літературне редагування : підручн. / В. В. Різун. – Київ : Либідь, 1996. – 240 с.
2. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібн. для студентів факультетів журналістики / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2005. – 304 с.
3. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2001. – 416 с.

Запитання для самоперевірки

1. Яку структуру має об'єкт редагування?
2. У чому полягає робота редактора з темою наукового чи технічного тексту?
3. У чому полягає робота редактора з композицією наукового чи технічного тексту?
4. У чому полягає робота редактора з фактичним матеріалом наукового чи технічного тексту? За що відповідає редактор?
5. У чому полягає робота редактора з логічною організацією наукового чи технічного тексту?
6. У чому полягає робота редактора з мовою наукового чи технічного тексту? Згадайте вимоги наукового стилю на лексичному та граматичному рівнях.

Запитання для самостійного опрацювання

1. Джерела фактичного матеріалу в редакторській діяльності.
2. Нормативні видання в галузі сучасної україністики.

Теми рефератів

1. Багатоплановість редакторського читання тексту.

ТЕМА 7. НОРМИ РЕДАГУВАННЯ

7.1. Поняття норми редагування. Будь-яку інформацію, у тому числі й наукову, можна передати кількома способами. Однак кожне суспільство на способи такого передавання (тобто на мову, композицію, стиль тощо) накладає певні конвенційні обмеження. У той же час і реципієнт інформації

сприймає її більш ефективно тоді, коли вона подана певним чином, і менш ефективно тоді, коли її репрезентовано в інший спосіб.

Норма – це сукупність загально визнаних засобів подання інформації, насамперед мовної, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі.

Хоча конкретні норми є історично змінними, проте ця історична змінність поєднується з відносною стабільністю норм на кожному певному історичному етапі.

Норми можуть бути суворими й такими, що припускають варіативність у використанні.

За визначенням сучасних науковців, норми редагування мають структуру, до якої входять:

- агент норми, тобто той, встановив норму (наприклад, суспільство, Національна академія наук, зокрема Інститут української мови, Книжкова палата, Держстандарт, дослідники тощо);

- адресат норми, тобто її виконавець (наприклад, автор, редактор, конструктор, художник та ін.);

- зміст норми, тобто дія, яку повинні або не повинні виконати (наприклад, повинні чи не повинні виправити текст);

- характер норми, тобто чи норма зобов'язує, чи дозволяє, чи забороняє виконання певної дії (наприклад, норми зобов'язують подавати вихідні відомості, дозволяють поміщати в деяких виданнях покажчики, забороняють вживати деякі емоційно забарвлені слова);

- умови норми, тобто обставини, за яких повинна або не повинна виконуватися певна дія;

- санкції, тобто можливі наслідки невиконання певної норми (наприклад, через неправильне визначення вікової аудиторії читачі можуть або не зрозуміти повідомлення, або не зацікавляться ним).

7.2. Типи норм редагування. Серед конкретних норм, які використовують для редагування повідомлень, за змістом виділяють такі їх види:

- лінгвістичні (основний масив таких норм зафіксовано в затверджених державою правилах орфографії та пунктуації, менша частина зафіксована у виданнях з граматики та стилістики, а також в академічних словниках);

- психолінгвістичні (стосуються особливостей сприйняття реципієнтом вербальної й невербальної інформації);

- логічні (трактують особливості логічного людського мислення, їх подано в монографіях і підручниках з логіки);

- композиційні (регламентують особливості композиційної структури текстів різного типу);

- наукові (контролюють наукову вартісність поданої в тексті інформації, тобто її достовірність, оригінальність, новизну, повноту, вичерпність тощо);
 - юридичні (зафіксовані в законодавчих актах кожної країни; недотримання юридичних норм може притягнути до юридичної відповідальності автора чи редактора згідно з чинним законодавством);
 - політичні (використовують лише стосовно тих повідомлень, які публікують у виданнях політичних партій, визначають програми політичних партій, що функціонують у державі);
 - етичні (лише частково зафіксовані в законодавчих актах країн; часто зафіксовані в кодексах журналістської етики спілок журналістів різних країн);
 - естетичні (норми, співвідносні з визначенням прекрасного в естетиці);
 - видавничі (зафіксовані в загальнодержавних і галузевих стандартах);
 - поліграфічні (найчастіше зафіксовані в спеціальних інструкціях чи галузевих стандартах).
- Типологія норм у редакторській діяльності потребує додаткового уточнення.

Література

1. Різун В. В. Літературне редагування : підручн. / В. В. Різун. – Київ : Либідь, 1996. – 240 с.
2. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібн. для студентів факультетів журналістики / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2005. – 304 с.
3. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2001. – 416 с.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте зміст понять «норма», «структура норми».
2. Які види норм виділяють сучасні науковці?

Запитання для самостійного опрацювання

1. Проаналізувати погляди науковців на сутність поняття норми.
2. Розглянути ознаки та межі застосовності норм редагування.

Теми рефератів

1. Історичний характер мовних норм.
2. Юридичні норми в редагуванні: практика використання.
3. Етичні та естетичні норми в редагуванні: практика використання.

ТЕМА 8. ТИПИ ПОМИЛОК У ДОКУМЕНТНИХ ТЕКСТАХ

8.1. Поняття помилки. Типи помилок. Помилка є об'єктивним відхиленням від норми, або аномативом.

Існують різні класифікації помилок відповідно до принципів, за якими вони здійснюються. Загальна класифікація помилок ґрунтується на відхиленнях від постулатів редагування, її подано в підручнику З. Партико.

Зокрема автор виділяє такі види:

1. Інформаційні помилки. Їх визначає відсутність новизни, повторювання вже викладеної тези, неврахування фонових знань реципієнта, згадування про очевидні речі, про які з причин їх очевидності ніхто не писав, і видавання їх за нову суспільну інформацію, кількаразова публікація наукової статті, що містить одні й ті ж дані тощо.

2. Модальні й фактичні помилки. Модальні помилки виникають через те, що автори інколи неправильно враховують відношення матеріалу до дійсності. Визначаючи його, вони можуть помилятися, наприклад, коли видають наукову гіпотезу за фактичний стан речей (наприклад, роботи про ефір в науковій літературі кінця XIX – початку XX ст.). Трапляється й так, що інколи самі реципієнти помилково сприймають модальність повідомлення.

Фактичні помилки є окремим підвидом модальних. До них належать такі твердження, модальністю яких є реальність, проте ці висловлювання хибні. Зокрема, неправильне вживання числових відомостей, наприклад: «Рекорд світу в стрибках у довжину становить 7,25 м».

3. Темпоральні, локальні й ситуативні помилки. Темпоральні помилки виникають внаслідок відхилення часу, зазначеного в повідомленні, від часу у світі, описуваному в тексті (реальному, псевдореальному чи ірреальному). Через кілька днів після події буде неправомірним вживання прислівника «сьогодні» для визначення часу.

Локальні помилки визначають відхилення місця, зазначеного в повідомленні, від місця у світі, описуваному в матеріалі (реальному, псевдореальному чи ірреальному).

Ситуативні помилки характеризуються відхиленням ситуації, зазначеної в повідомленні, від ситуації у світі, описуваної в тексті (реальному, псевдореальному чи ірреальному). Вони можуть виникати також унаслідок відхилення ситуації, на яку під час сприйняття повідомлення реципієнтами розраховував автор, від ситуації, яка виникла у час його сприйняття насправді.

4. Семіотичні помилки. Серед семіотичних вирізняють кодувальні, відображувальні та значеннєві помилки.

Кодувальні помилки полягають у тому, що в коді знака (слова) є відхилення від норми. Тому кодувальними помилками є, наприклад, більша частина спотворень, хоча вони можуть бути і складнішими.

Відображувальні помилки полягають у тому, що в реципієнта при сприйманні знака виникає інший відображений образ, ніж в автора повідомлення.

Значеннєві помилки полягають у неправильному слововживанні. Особливо часто вони трапляються за аудіовізуального передавання інформації.

5. Тезаурусні помилки. Помилки стосовно тезауруса виникають у реципієнтів тоді, коли в повідомленні вживають знаки (слова), відсутні в їх тезаурусі або не мають жодних зв'язків з іншими словами тезауруса. Такі помилки можна назвати ще релятивними (вони є помилками лише стосовно якоїсь певної групи реципієнтів).

6. Сприйняттєві помилки. Виникають лише в момент первинного сприймання повідомлення і спричинені певною двозначністю у тексті. У процесі остаточного сприймання вони, як правило, зникають. Таке речення, як *Лист матері надійшов учора*, можна сприймати за двома моделями: одна передбачає, що на першому місці стоїть суб'єкт дії, а на другому – об'єкт (Лист матері надійшов [до мене] вчора); інша, натомість, ставить на перше місце об'єкт, а на друге – суб'єкт (Лист [від мене до] матері надійшов учора). Під час первинного сприймання близько 80% реципієнтів використовують першу модель сприйняття, хоча автор повідомлення міг ужити другу, в результаті чого й виникне сприйняттєва помилка.

7. Атенційні помилки. З'являються внаслідок порушення в повідомленні контактної функції мови й переключення реципієнтами уваги на інші об'єкти. Ці помилки пов'язані з волею реципієнта щодо сприйняття: автор намагається змусити реципієнтів сприймати повідомлення, а реципієнти або не почали його сприймати, або, розпочавши, припинили внаслідок переключення уваги.

8. Копіювальні помилки (спотворення). Найчастіше трапляються тоді, коли повідомлення копіюють (наприклад, авторський оригінал передруковують у ЗМІ після редагування, проект видання передають каналами зв'язку із ЗМІ у друкарню тощо). Для пошуку й видалення з повідомлення спотворень у видавничій справі здійснюють коректуру.

А. Капелюшний також виділяє фактичні, орфографічні, орфоепічні помилки, помилки при інтерв'юванні та пунктуаційні, що відповідають правилам сучасної редакції «Українського правопису».

Наукове осмислення феномена помилки потребує інтеграції здобутків різних галузей наукового знання.

8.2. Особливості помилок у науково-технічних документах. Визначаючи основні типи помилок саме в текстах науково-технічних документів, виходять із необхідності дотримуватися основних ознак наукового стилю.

Як уже зазначалося, абстрагованість і узагальненість у текстах цього типу створюються шляхом широкого використання абстрактної лексики, слів, що виражають узагальнені поняття та ін. Помилки в досягненні абстрагованості викликані насамперед зловживанням іншомовною лексикою, що супроводжується уникненням її питомих відповідників.

Така риса, як підкреслена логічність наукових і технічних документів, виявляється в послідовності, несуперечливості документного тексту, у його побудові відповідно до законів логіки із збереженням відношень і зв'язків реальної дійсності.

Н. Бабич називає такі причини помилок у логіці викладу:

- поєднання слів, що виражають логічно несумісні поняття;
- плеоназми, тобто переобтяження фрази зайвими словами, що семантично дублюють зміст сусідніх слів;
- неправильна побудова речень з однорідними членами, у ряд яких входять родові й видові поняття;
- неправильна координація між складеним підметом і дієслівним присудком;
- порушення порядку слів у реченні;
- неправильне вживання дієприслівникових зворотів;
- недоречне використання сполучних засобів;
- неправильний поділ тексту на частини тощо.

Однозначність і точність текстів науково-технічної документації формуються на підставі зв'язку мовлення з дійсністю і мисленням.

Точність тексту науково-технічного документа – це відповідність його змісту предметно-речовій дійсності, реальним науково-технічним об'єктам і системі понять про них.

Точність залежить від уміння укладача документа зіставляти слово, предмет і поняття, розмежовувати значення багатозначного слова.

Точність і однозначність наукового мовлення передбачають відсутність помилок у використанні зносок, посилань, цитат, прізвищ авторів, власних назв, цифрових даних, які аргументують наукові положення й підсилюють об'єктивність і достовірність висловленого.

Ясність наукового стилю визначають як його зрозумілість, що практично забезпечують точністю й логічністю викладу. Логічність викладу в текстах науково-технічних документів передбачає виявлення логічних зв'язків і перевірки правильності логічних зв'язків, а також аналіз логічності композиції.

Література

1. Різун В. В. Літературне редагування : підручн. / В. В. Різун. – Київ : Либідь, 1996. – 240 с.

2. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібн. для студентів факультетів журналістики / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2005. – 304 с.

3. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2001. – 416 с.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке помилка?
2. Які типи помилок описано в сучасній літературі з редагування?

Запитання для самостійного опрацювання

1. Проаналізувати погляди науковців на сутність поняття помилки.
2. Розглянути особливості виправлення мовних помилок у процесі редагування.

Теми рефератів

1. Типові помилки в мові науки. Причини їх виникнення й способи уникнення.
2. Умови додержання законів і норм логічно правильного мислення.
3. Класифікація логічних помилок у літературі з теорії та практики редагування.
4. Формування в редактора навиків усунення логічних помилок.

ТЕМА 9. ВИДИ Й ТЕХНІКА ПРАВКИ ТЕКСТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

9.1. Поняття правки. Правка – це практична реалізація висновків редакторського аналізу, що передбачає внесення змін до тексту.

Основні завдання правки полягають у такому:

- усунення огріхів, виявлених під час редакторського аналізу й не виправлених під час авторського доопрацювання;
- досягнення виразності і ясності формулювань;
- перевірка фактичного матеріалу;
- усунення хиб структури, мови та стилю.

У літературі з методики й техніки редагування описано такі різновиди правки: правка-скорочення, правка-оброблення (правка-доопрацювання), правка-перероблення, правка-вчитування.

Правка-скорочення – це спосіб досягти стислості викладу, не втративши зміст повідомлення.

Чинники, що викликають правку-скорочення: обмеження за обсягом публікованого тексту або перевищення договірного обсягу, мовні або стилістичні недоліки тексту, невідповідність матеріалу його жанру, причини кон'юнктурного характеру.

Правка-оброблення (правка-доопрацювання) на сьогодні найбільш поширений різновид редакторської роботи. Розмаїття операцій правки-оброблення: скорочення, дописування, усунення логічних помилок і композиційних недоліків, удосконалення мовностилістичних засобів, зміна заголовків тощо.

Правка-перероблення є різновидом творчості, що передбачає кардинальну зміну первісного авторського варіанту тексту. Причини правки-перероблення: погане стилістичне оформлення матеріалу, жанр не відповідає темі, надмірна кількість логічних помилок, тему не розкрито.

Редактори, як правило, обережні в застосуванні правки-перероблення, оскільки вона передбачає значне втручання в авторський текст.

Правка-вчитування – це читання тексту «наскрізь». Різновидами правки-вчитування є редакторська й коректорська правки.

Загальна методика вчитування охоплює аспекти попередньої роботи над рукописом: з'ясування незрозумілих літер, цифр і знаків, повторюваних знаків, що потребують одноманітного оформлення, особливостей орфографії та пунктуації, авторського стилю та манери викладу.

Методичні прийоми вчитування: одночасність сприйняття змісту тексту й типових повторюваних операцій; вертикальний контроль (контроль за відхиленнями в оформленні однотипних елементів); двоступеневе вчитування.

9.2. Коректура. Коректурні знаки. Коректура – це процес приведення копії повідомлення до відповідності з його оригіналом.

Процеси коректури й редагування у видавничому процесі часто переплітаються і їх часто сплутують.

Завдання коректора:

- звіряння тексту набору з текстом оригіналу;
- виправлення орфографічних і пунктуаційних помилок, пропущених під час зчитування й вчитування;
- видалення порушень технічних правил набору і верстки.

Коректурними знаками (знаками виправлення) називають спеціально утворену для видавничої справи і прийнятну на державному рівні множину знаків, яку використовують для фіксації місця розгалуження помилок у повідомленні та задання методу їх виправлення.

Коректурні знаки ділять на знаки для текстової й для ілюстраційної частин оригіналу, їх застосовують як під час опрацювань авторського і видавничого оригіналів (частину знаків), так і під час опрацювання проекту видання (усі знаки). Іноді коректурні знаки для опрацювання авторського й видавничих оригіналів подають навіть окремо, хоча вони є лише частиною загальної множини коректурних знаків.

В Україні для текстової частини оригіналу використовують вісім груп знаків:

- заміни;
- вставлення;
- видалення;
- переставлення;
- виправлення пробільних елементів;
- виправлення шрифтових виділень;
- виправлення технічних дефектів набору;
- скасування зробленого виправлення.

Деякі коректурні знаки можна поєднувати.

Під час опрацювання повідомлень застосовують таку методику роботи з коректурними знаками.

Під час редагування авторського чи коректури видавничого оригіналу помилки виправляють за допомогою коректурних знаків. Текст виправлення (заміни чи вставлення), коли він є, пишуть згори над помилковим текстом, а іноді – на полі навпроти нього. Коли текст виправлення не поміщається на сторінці, його пишуть на окремому аркуші (його частині) й приклеюють до аркуша оригіналу.

Під час редагування чи коректури проекту видання помилку виправляють, як і під час опрацювання оригіналу, проте коректурний знак із виправленням повторюють на полях (лівому або правому) навпроти рядка з помилкою. Текст виправлення пишуть на полі справа від коректурного знака.

Один коректурний знак повинен стосуватися тільки одного виправлення, а тому за наявності кількох відхилень в рядку коректурні знаки потрібно модифікувати. Коли ж однакове виправлення повторюють декілька разів, то можна вказувати коректурний знак один раз, записуючи поряд (у кружечку) кількість потрібних

Додаткові вказівки авторові, редакторів, коректорів чи конструкторів видання слід давати на полях поряд із коректурними знаками, обвівши кружечком.

У виданнях із багатостовпцевим набором, де мала відстань між рядками й стовпцями, дозволено використовувати «віжки» – лінії, що з'єднують місце розташування відхилення з продубльованим коректурним знаком на полі сторінки, де уточнюють особливості виправлення.

Є дві коректурні норми:

- часткова полягає у контролі лише основної інформації; повідомлення в одній і тій позиції в копії та оригіналі повинні бути тотожними;
- повна коректура полягає в контролі не лише основної, а й службової інформації; в одній і тій самій позиції в копії та оригіналі повинні бути тотожними.

Коректурні знаки допомагають економити робочий час на певні пояснення, оскільки вони є місткими й конкретними. Оволодіння коректурними знаками кожним науковцем або діловою особою не тільки полегшить роботу укладачеві (автору) науково-технічного чи ділового документа, а й вирішить проблеми з коректуванням документів у колективі.

Виправлення в тексті, зроблені за допомогою коректурних знаків, повинні наноситися синім або чорним чорнилом. Не можна писати олівцем. Усі коректурні знаки повинні бути чіткими.

За комп'ютеризованої технології, коли подають авторський оригінал на папері, потрібно спершу проводити коректуру і тільки потім редагування. У текст недоцільно вносити виправлення, коли заздалегідь відомо про наявність у ньому спотворень.

У комп'ютерній коректурі можна виділити методи дублювання і методи контрольних розрядів. Методи дублювання базуються на перевірці самого оригіналу, а метод контрольних розрядів – на перевірці окремих порцій тексту оригіналу різними математичними функціями.

Метод дублювання найдоцільніше використовувати тоді, коли автор подає його у традиційному вигляді, тобто на паперовому носії, і коли має бути забезпечена найвища достовірність тексту (офіційні й довідкові видання, словники, енциклопедії, прейскуранти).

Контроль методом дублювання полягає в тому, що послідовно – відповідно до зростання номерів знаків – порівнюють їх коди в двох варіантах одного й того ж повідомлення. Якщо коди знаків тотожні, то їх вважають неспотвореними, а в іншому випадку – спотвореними.

Технологічно коректуру методом дублювання здійснюють двома способами: текст набирають двічі (два незалежних коректори), а після цього два варіанти порівнюють від першого до останнього знака; повністю набирають лише один варіант тексту (наприклад, за допомогою комп'ютера), а другий варіант вводить оператор, але зберігають у комп'ютері не весь текст, а лише його порції обсягом 100–200 знаків, вміст яких весь час поновлюють, добираючи текст. Другий варіант є ефективнішим, оскільки оператор може здійснювати одночасно й набірання, і коректуру.

Раніше контроль тексту методом дублювання здійснювали спеціалізованими нічними пристроями, розробленими виключно для цієї мети, а в наш час використовують персональні комп'ютери, а в них – ТП.

Така реалізація контролю тексту на комп'ютері програмними засобами надає персонально більший сервіс. Об'єктом опрацювання програми контролю може бути ідентифікація різних варіантів запису службової інформації, автоматичний пропуск спотворених знаків, автоматичне знаходження місця нового збігу знаків після останнього спотворення та ін. Прикладами таких автоматичних програм є програма FC операційної системи MS-DOS.

Література

1. Різун В. В. Літературне редагування : підручн. / В. В. Різун. – Київ : Либідь, 1996. – 240 с.
2. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібн. для студентів факультетів журналістики / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2005. – 304 с.
3. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2001. – 416 с.

Запитання для самоперевірки

1. Поняття правки. Найважливіші правила виправлення тексту.
2. Види правки.
3. Особливості і сфера використання правки-вичитування.
4. Редакторська робота над текстами, які потребують правки-скорочення.
5. Правка-доопрацювання – найпоширеніший вид редакційних виправлень у текстах.
6. Правка-перероблення як різновид творчості.
7. Поняття коректури.

Запитання для самостійного опрацювання

1. Проаналізувати погляди науковців на типологію правок.
2. Розглянути коректурні знаки для ілюстраційної частини оригіналу.

Теми рефератів

1. Використання специфічних навичок у редакторському аналізі.
2. Використання інформаційних технологій у процесі правки й коректури сучасних документів.

ТЕСТОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ДРУГОГО МОДУЛЯ

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

(1) У садах, парках, скверах, на присадибних ділянках, біля доріг, у лісосмугах можна зустріти кущі до двох метрів заввишки. (2) Вони, рясно вкриті простими листочками яйцеподібної форми, дуже схожими на листочки вишні. (3) Осінньої пори листки на цих кущах набувають червонясто-пурпурового забарвлення. (4) На такому фоні осіннього листя виділяються важкі кетяги – ґрона тьмяно-чорних плодів. (5) Це в усій своїй красі постає перед нами аронія чорно-плідна, її інколи також називають чорною горобиною.

1.1. Орфографічну помилку допущено в слові

- А** яйцеподібної
- Б** червонясто-пурпурового
- В** тьмяно-чорних

Г чорно-плідна

1.2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А першому

Б другому

В четвертому

Г п'ятому

1.3. Відокремленим означенням ускладнене речення

А перше

Б друге

В четверте

Г п'яте

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

(1) Вічним холодом віє із засніжено-крижаних просторів Заполяр'я.

(2) Земля окута кригою, снігова пустеля скупоміняє свої фарби протягом піврічного дня й такої ж ночі. (3) Хмари низько-низько нависають над обрієм, небесна блакить бліда. (4) У тундрі рослинність низькоросла – невеличкі берізки, верби та сосни стеляться по землі, шукаючи захисту від холодного вітру. (5) Серед них багато кущів, брусниць, чорниць, журавлини.

2.1. Орфографічну помилку допущено в слові

А засніжено-крижаних

Б піврічного

В низько-низько

Г низькоросла

2.2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А другому

Б третьому

В четвертому

Г п'ятому

2.3. Відокремленою обставиною ускладнене речення

А друге

Б третє

В четверте

Г п'яте

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

(1) Земля – неосяжна наша оселя. (2) Зігріта Сонцем, овіяна теплим вітром, вона грає всіма барвами життя. (3) Від полюса до полюса, на двадцять тисяч кілометрів не озоро простяглася її поверхня. (4) Сорок тисяч п'ятсот кілометрів треба неодмінно подолати, щоб обійти Землю по екватору. (5) Рельєф її дуже різноманітний, тому, зрозуміло, і краєвиди її неоднакові.

3.1. Орфографічну помилку допущено в слові

А неосяжна

- Б не озоро
- В неодмінно
- Г неоднакові

3.2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А другому
- Б третьому
- В четвертому
- Г п'ятому

3.3. Відокремленим означенням ускладнене речення

- А перше
- Б друге
- В четверте
- Г п'яте

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

(1) Діялося це тисяча шістсот вісімдесят четвертого року, далеко від українських земель. (2) Величезна армія султана Ахмета другого наближалася до Відня. (3) Позаду на її шляху лишалися завойовані європейські міста. (4) Ось ворог уже взяв Відень в облогу: порятувати його можуть тільки союзники – німці й поляки, якби вони прийшли на допомогу. (5) Але союзники не знають, що турецькі війська стоять під самими мурами Відня.

4.1. Орфографічну помилку допущено в слові

- А українських
- Б другого
- В європейські
- Г турецькі

4.2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А першому
- Б третьому
- В четвертому
- Г п'ятому

4.3. Неоднорідними означеннями ускладнене речення

- А перше
- Б третє
- В четверте
- Г п'яте

5. Опрацюйте текст: розкрийте дужки, поставте розділові знаки.

Якщо ми кинемо оком на історію різних літературних мов (Є,є)вропи то побачимо що боро(д,т)...ба із заси(лл,л)ям чужої лексики була не/минучим етапом їхн...ого становле(н,нн)я на народній основі. Це стосуєт...ся таких мов, як (П,п)ольська, (Ч,ч)еська, (С,с)ловацька, (Б,б)олгарська, (Р,р)умунська, (Н,н)імецька, (І,і)сландська, (Д,д)атська,

(У,у)горська, (Ф,ф)інська, (Т,т)урецька, (Б,б)аскійська. Їхні слово/твірні системи виявлялися досит... дієвими щоб легко (с,з)карбувати потрібні назви не/вдаючис... до зайвих запозиче(нн,н)ь.

Досвід усіх цих мов показав що пуризм виникає зі зроста(нн,н)ям націонал...ної свідомості коли народ підносить...ся до розумі(нн,н)я мови не/лише як ужиткового засобу спілкування, а і як само/бутньої культурної ці(нн,н)ості. Саме тоді він прагне ро(з,с)ширювати сферу застосував(нн,н)я рідної мови оберігати й пр(и,е)множувати питому лексику пр(и,е)щеплювати її у книжних стилях. У мовному жи(тт,т)і такого народу панують не байдужість і не/рабське мавпував(нн,н)я, а дух оригінального слово/творення.

Пуризм, своєю чергою, сам підносить національну свідомість бо дає народові підстави пишатися своєю мовною само/стійністю, допом(а,о)гає повірити у власні творчі сили. Карбува(нн,н)я слів стає предметом націонал...ної гордос...ті таким як і досягнення в науці.

6. Опрацюйте текст: розкрийте дужки, поставте розділові знаки.

Ми в/уступаємо у/в сторічч/чя, у/в якому освіта знанн/ня професс/сійні навички відіграватимут... значну рол... у/в долі людини. Без знан... не/ можна буде працювати/ при/еносити кори/ест... Бо фі/изичну працю візьмут... на себе машини роботи. Людина буде вносити нові ідеї думати над тим над чим не/може думати машина.

Отже на людину ляже найважч/ще й най/складніше завданн/ня бути не/просто людиною а людиною науки людиною що морал...но від/тповідає за все.

Навчанн/я ось що зараз потрібно молодій людині. Навчатися треба завжди. Бо знанн/ня дедалі зростают... і у/вскладнюють...ся. Потрібно при/цьому пам...ятати що най/сприятливіший вік для навчан/ння молодіст... Саме в\у молодості у\в дитинстві в/у отроцтві у/в юності розум людини най/біл...ш сприйнятливий. Сприйнятливий до вивченн/ня мов до математики в/узагалі до засвоєнн/ня знань і/й розвитку естетичного.

По тому як людина говорить ми відразу і/й легко можемо судити про/те з ким маємо справу. Ми можемо визначити ступін... інтелл/лігентності людини її психологічної урівноваженості її можливої закомплексован/нності. У/Вчитися гарній спокійній інтелігентній мові треба довго й/і уважно прислухаючись запам'ятовуючи помічаючи читаючи і/й вивчаючи. Але хоч і/й важко це потрібно дуже потрібно.

У/Вчіт...ся любити навчатися

Бібліографічний список

1. ДСТУ 3966–2000.
2. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручн. / М. С. Зарицький. – Київ : ІВЦ "Видавництво "Політехніка" : ТОВ "Фірма "Періодика", 2004. – 128 с.
3. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібн. для студентів факультетів журналістики / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2005. – 304 с.
4. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / Л. О. Симоненко, Л. О. Соколова, І. В. Коропенко та ін.; АН України, Ін-т укр. мови. – Київ : Наук. думка, 1993. – 237 с.
5. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – Київ : Вид. Дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
6. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2001. – 416 с.
7. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / О. Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2000. – 246 с.
8. Різун В. В. Літературне редагування : підручн. / В. В. Різун. – Київ : Либідь, 1996. – 240 с.
9. Склад і структура термінологічної лексики української мови / А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко, Т. І. Панько. – Київ : Наук. думка, 1984. – 194 с.
10. Сучасна українська літературна мова : М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. – Київ : Вища шк., 2003. – 430 с.
11. Українська мова : енциклопедія / НАНУ; Ін-т мовознавства ім. Потебні ; Ін-т української мови ; ред. В. М. Русанівський та ін. – 3-тє вид., зі змінами і доп. – Київ : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

Навчальне видання

Медведь Олена Вікторівна

**СТИЛІСТИКА ТА РЕДАГУВАННЯ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ**

Редактор С. П. Гевло

Зв. план, 2019

Підписано до друку 19.04.2019

Формат 60×84 1/16. Папір офс. № 2. Офс. друк

Ум. друк. арк. 3. Обл.-вид. арк. 3,5. Наклад 50 пр.

Замовлення 125. Ціна вільна

Видавець і виготовлювач
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
[http:// www.khai.edu](http://www.khai.edu)
Видавничий центр «ХАІ»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001 р.